

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

అయిదంకముల నాటకము.

ఇది

శ్రీమదుదారాఖ్యము ; శర్మిష్ఠా ప్రసన్నీయము మొదలగు

నాటకముల రచించిన,

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడి,

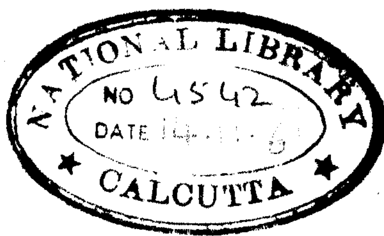
తెనుఁగు

శ్రీ సాదాము ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడియె.

కాపీరైట్] మొదటికూర్పు 1000 ప్రతులు. [రిజిస్టర్డు.

వెల 0—8—0.

NATIONAL LIBRARY
NO 4542
DATE
CALCUTTA

పీఠిక.

శ్రీకళ్యాణరాఘవమను నీనాటకమును 1910సంవత్సరములో నేనానెగొందిసంస్థానముననున్నప్పుడే యారంభించితిని. కాని మొదటి యంకముమాత్రమే యప్పుడు వ్రాసితిని. 1915సంవత్సరములోని జనవరినెలలో శ్రీఉయ్యూరుసంస్థానప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటాద్రి అప్పారావుబహద్దరుగారి ప్రోత్సాహమున మిగిలిన యంకములవ్రాసి పూర్తిచేసితిని. ఇదివఱకుఁ బట్టభంగ, వనవాసవిజయరాఘవముల వ్రాసి యుంటిని కాన దీనిలో శ్రీమద్రామాయణమునందలి షట్కాండములలోనికథను రూపకరూపముగ నొనరించినవాఁడనైతిని. ఉత్తరరాఘవమును వ్రాయఁదలఁచుకొనలేదు.

నన్నుఁ బోషించుప్రభువులగు శ్రీరాజా వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావుబహద్దరు వారీగ్రంథమును దమసొమ్ముచే నచ్చుయించిరి. ఆంధ్రభాషాభిమానులు, ననేకకవిపండితపరిపోషకులు నత్యంతవితరణశీలురు, శ్రీపీఠికాపురసంస్థాన ప్రభువులునగువీరికి, వీరి కుటుంబమునకు, శ్రీపరమేశ్వరుఁడు దీర్ఘాయురారోగ్యసకలసంపత్సౌఖ్యసమృద్ధులనిచ్చి రక్షించుగాక.

శ్రీరామకృష్ణపరమహంసచరిత్రశ్రీగౌరాంగచరిత్రాద్యుత్తమగ్రంథరచయితలును, నాకుఁ జిరకాలమిత్రులునగు బ్రహ్మశ్రీకూచి నరసింహముగారు దీనికి నాందీప్రస్తావనలను వ్రాసియిచ్చిరి. వారికనేకవందనము లాచరింతును.

12—3—15
పిఠాపురము.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావు.

ఈనాటకమునందువచ్చు పాత్రములు.

—

పురుషులు.

దశరథుఁడు—కోసలదేశాధిపతి.

రాముఁడు—
లక్ష్మణుఁడు— } దశరథపుత్త్రులు.

విశ్వామిత్త్రుఁడు—
వశిష్ఠుఁడు— } మునులు

నారాయణుఁడు—విశ్వామిత్త్ర శిష్యుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకుని పురోహితుఁడు.

శంకరుఁడు—వశిష్ఠ శిష్యుఁడు.

జనకుఁడు—మిథిలానగరాధినాథుఁడు.

శతానందుఁడు—జనకునిపురోహితుఁడు.

స్త్రీలు.

కౌసల్య—
సుమిత్త్ర—
కైక— } దదరథునిభార్యలు.

కావేరి—కౌసల్యదాసి.

రుచిర—కైకదాసి

తాటక—రాక్షసాంగన.

సీత—రామునిసతి.

మృదుల—సీతచెలికత్తె.

కల్యాణరాఘవము.

ప్రస్తావన.

నాంది.

మ. నవనీలోత్పలకాయుఁ డాబుధనుతుం డై ♦ న, న్నాభరి శౌర్యంబుతో
సవనంబు న్నెఱవేర్చి, గాధిసుతుని ♦ స్సంతుష్టుఁ గావించి, శం
భువుచాపంబవలీలఁ ద్రుంచి, సిరియౌ ♦ భూపుత్త్రిఁ గైకొన్నట్టి, రా
ఘవరాముండను, దయాబ్ధి మీకొసఁగుత ♦ న్గల్యాణముల్ నిత్యముల్.

(నాంద్యంతమున సూత్రధారుఁడు తెఱవంకఁ జూచి)

సూత్ర — నటీ! ఇటొకసారి రమ్ము.

(ప్రవేశించిన నటిఁ జూచి)

ప్రేయసీ! పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుగారు పండ్రెండవ నాటకమొకటి క్రొత్తగా వ్రాసినారు. తత్ప్రదర్శనకార్యమందు నీవు నాకు సహాయురాలవగుదువను నాశతో నిన్నిప్పుడు పిలిచితిని.

నటి — అసహాయశూరులకు సాహాయ్యము నిమిత్తమాత్రమైనను నాయందలిదయచే, గౌరవము చేసన్నుఁ దోడ్పడుమంటిరి. కాని యానాటక మేదో సెలవిచ్చెదరా?

సూత్ర—

గీ. ప్రథిత రామాయణ గ్రంథ • బాలకాండ
మందలి కథను దెల్పు క • ల్యాణ రాఘ
వంబు నానొప్పు నొక నాట • కంబు కంబు
కంఠి! యిది, సర్వశుభదాయ • కంబు మనకు.

నటి—(నవ్వుచు) ఇచటనా? అచటనా?

సూత్రి—అట్లనెద వేమి?

నటి—ఇచటనే యయిన యెడల, నెన్ని నాటక ప్రదర్శనములు గావించినను గనుబొమలమీఁది వాసివలె నొక్క రీతిగ నుంటిమి కదా?

సూ—ధనవంతులము గాలేదనియా నన్నుఁ బరిహాసించుచున్నావు?

ఆ॥ ధనమె సుఖదమంచుఁ • దలఁతువే, ధనులలో
నతిదరిద్రులకంటె • నధిక దుఃఖు
లైనవారు గలరు; • కాన సుఖంబునొ
సంగఁ దృప్తికిలను • సాటి లేదు.

న—ప్రశ్నోత్తర సందర్భము బాగుగనున్నది! అటులేని మీ "సర్వశుభదాయకము" తృప్తిగావలయునుఁగాని నాటక మెట్లగును?

సూ—నీ కెప్పుడు గుంటచిక్కులు పెట్టుకొందువు సుమా!

గీ. దేనిచే సర్వసుఖములు • మానవులకుఁ
జేకురు నొయ్యఁ దృప్తిఁ దె • చ్చియిడు నీవ
చిత్రనాటకమందుచే • వివిధ సౌఖ్య
దాయకంబిది యనవచ్చుఁ • దోయజాక్షి॥

న—సరే! తెలిసినది, లేనివియున్నట్లే తలఁచుకొనిసంతసిం

చుటఁ దాతృప్తి! అట్టిభావనాజన్య మహానందప్రవాహంబున నోల-లాడ్చునాటకముగాన "సర్వశుభప్రద" మంటిరి కాఁబోలు.

సూ—ఓ! గడుసుదానా! నన్నొక్కడనుండి యొక్కడకీడ్చు-కొనిపోవుచుంటివి! పావనగ్రంథసంభాషణము భావజానందములో విరమింపఁజేసితివే! నీవే నన్ను జయించితివి. పోనిమ్ము. ఈప్రపంచ-మందాఁడు వారి కోడనివా రెవరు?

గీ. కూర్చినా రాచవితతికి, ♦ ఘోరకదన
రవములకు, జంకనట్టివీ ♦ రపురుషుఁడును,
గలికి క్రొవ్వాఁడిచూపుఁదూ ♦ పులకు, జిలుక
పలుకులకు సోలి దాసుఁడై ♦ పడునుగాదె!

నటి—మీరుమాత్రమాఁడువారు కారా? కల్లమానములతోఁ గట్టికత్తులతో నాఁడువారాఁడువారికోడిరి. దానికేమిగాని, యాశృంగారప్రసంగమింతటితోఁ గట్టిపెట్టి, కథానాయకుఁడును బతితపావనుండు-నగు శ్రీరామచంద్రమూర్తింగూర్చి యొకింత చెప్పుఁ; డదివిని నాటకప్రదర్శనమునకుఁ బోయెదను.

సూత్ర—ప్రియురాలా! మంచిత్రోవకు వచ్చితివి. శ్రీరామ-మహిమ యుడుగులకుం జెప్పుటకుఁగూడఁ దగినది. కానిపూర్ణముగఁ దృప్తికరముగ వర్ణింప నా కశక్యము.

గీ. అవనిరక్షింపదయతోడ ♦ నవతరించి
నట్టియాసచ్చిదానంద ♦ మైనతంత్రి,
రామచంద్రుఁడుమనయంత ♦ రంగములకు
లొంగని య[illegible]ల్లు వ ♦ ల్కులకులొంగు!

గీ. కానిపూర్వపుణ్య ♦ కర్మ ఫలంబున
ననుభవింపఁ గలిగి ♦ రామహాత్మ్య
పైనిగల్గు భక్తి ♦ వలన జనించిన
యమృతమంజనా సు ♦ తాదు, లింతి !

మఱియు, నాబహిఃప్రాణమా ! ఒక రహస్యముఁ జెప్పెద వినుము.

సీ. జనకాది బంధు నా ♦ శనవిపన్మగ్నులై
దిక్కులేకేడ్చు ♦ దీనులకునుఁ
బట్టినదెల్లను ♦ భస్మమైపోయెడు
భగ్నసంకల్ప ని ♦ ర్భాగ్యులకును,
వచియింపరాని దు ♦ ష్పాతకంబులుసల్పి
కుళ్ళికుళ్ళి తపించు ♦ కుజనులకును
జదివినకొలఁదిని ♦ సందేహచిత్తులై
యూఁగులాడువిపశ్చి ♦ దుద్ఘములకు
ఆవె, నట్టియిట్టివారి ♦ కననేల? నానా, భ
వార్తులైనవారి, ♦ కమృతసౌఖ్య
కాములెల్లరకును ♦ గనతాంగి ! గట్టిగా
నమ్మ ! దిక్కురామ ♦ నామమొకటె ॥

న—ఔను,నాథా ! ఈయనరామాయణ నాటకములోను చోనాకుఁ గాయకష్టములుగూడ నగపడుటలేదు.

సూత్రి—ప్రియురాలా ! అదియొకవింతగాదు.

గీ. మనసునకు దేహంబునకు స ♦ బంధమున్న
యంతదాఁక నెతను బాధ ♦ లంటు నరుల;
భక్తిభరితాత్మ. తనువును ♦ బాసియెపుడు
వేఱగునో, తనుబాధలు ♦ న్వీడునపుడె.

నటి—ఆహా! ప్రాణేశా? ఈరామాయణనాటకము ఉభయతారకములుగదా!

సూత్రి—నిన్నును నన్నే కాదు. లేఖకపాఠకద్రష్ట ప్రదర్శకాదులనందఱఁ దరింపఁజేయ సమర్థములు.

నటి—నిజముగాఁ నేనెంతో ధన్యురాలను.

గీ. దశరథక్ష్మాతలేంద్రుఁడు ♦ తనసతులకుఁ
దెచ్చిపాయస మర్మిలి ♦ నిచ్చినట్లు
నాకుఁ గరుణించి యిడితిరి ♦ నాథ! యిపుడు
పరమపావనమౌ రామ ♦ భక్తిసుధను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ప్రథమాంకము.

(ప్రవేశము— దశరథుఁడు, కౌసల్య, సుమిత్ర, కైక.)

దశ—సతులారా! ఋశ్యశృంగునార్త్విజ్యమునఁ జేసిన జన్నము దైవకటాక్షమునఁ బూర్తియయినది. ఇదిగో పాయసము. యజ్ఞదేవదత్త ప్రసాదము. దీనిని మీరు భుజియించి గర్భముల ధరింపుఁడు.

కౌ—మేమందఱము మడుఁగుబట్టలధరించి శుచిగ నున్నారము. తామే మాకొసఁగుఁడు. భుజింతుము.

దశ—కౌసల్యా! ఈపాయసమున నీకెంత కావలయును?

కైక—ఏమైన మధురపదార్థ మితరులకుఁ బంచియిచ్చుచో ముందుగాఁ జిన్నవారిముచ్చటఁ దీఱుట మంచిపని కావున నాథా! మీరు మాయక్కగారి నడిగిన ప్రశ్నమును నన్నే యడిగిన యెడల నంతకంటె బాగుగ నుండునేమో?

దశ—కైకా! కేవల రుచిప్రధానమై కడుపు నిండించుకొనుటకుమాత్రమే పనికివచ్చు నైహిక పదార్థమును బంచిపెట్టునపుడు నీవనినట్లు చేయవచ్చునేమో కాని దైవప్రసాదితమగు నీపవిత్రవస్తువును గూర్చి నీవు చెప్పిన యేర్పాటు పనికిరాదేమో!

కై — దైవ ప్రసాదమునకందఱుసమానార్హు లేకదా! అట్టిచోఁ బెద్దచిన్న భేదమేల చేయవలయును? కావున ముగ్గురకు సమానముగాఁ బంచిపెట్టుము.

సు — చెల్లెలా ! వారి యిష్టానుసారము వారే యాచరింతురు. నీబోధనమేల ?

కై — నేను నీకేమియు బోధింపలేదు. నీవు నన్ను మందలింప వలసినపని లేదు.

కౌ — (అపవారించి సుమిత్రతో) చెల్లెలా! నీవూరకుండుము. మనకు భర్తతోఁగాని చెల్లెలితోఁగాని వాదమెందులకు ? ఏదైవకటాక్షమునఁ బాయసపాత్రము నాథునకులభించినదో యాదైవకటాక్షముచేతనే యదిమనముగ్గురకు దైవమువిధించిన యేర్పాటు ననుసరించియే సిద్ధించును.

సు — (అపవారించి, కౌసల్యతో) అందరకంటె భర్తకధికానురాగాస్పదము ననికాఁబోలు నీతివాక్యబోధనమారంభించినది.

కౌ — (అపవారించి సుమిత్రతో) భర్త యందుఁగల చనవున నామె యేమయినఁ బల్కినచో మన మన్యథా మెంచఁదగదు.

కై — నాథా ! ఊరకుంటిరేల ? ముగ్గురకు మూఁడుసమభాగములుచేసి యిచ్చుటయే న్యాయముకాదని తోచినదా యేమి ?

దశ — కైకా ! అట్లు తోఁచినఁ దప్పుగాదని తోఁచుచున్నది.

కైక — అటులైన నాకందరకంటె దక్కువ నిచ్చెదవా ?

సు — చెల్లెలా ! ఈపాయసముతో నాఁకలిదీర్చుకొనఁదలఁచితివా ? ఇది దైవదత్తమగు పదార్థము. కొంచెము భుజించిననేమి ? విశేషముగ భుజించిననేమి ? గిండెడు సాలగ్రామతీర్థముఁ ద్రాగినఫలమొకయుద్ధరిణెఁడుతీర్థము ద్రాఁగిన ఫలముకంటె నెక్కుడగునా ?

కౌ—(అపవారించి) చెల్లెలా! అడుగనిదే నీవేల మాటలాడెదవు?

కై—అక్కా! మీరిద్దఱు జ్యేష్ఠదేవులు. మీకు పెద్దనంతులు వచ్చునుగదా యను ధైర్యముతో నెన్ని శ్రీరంగనీతులయినఁ జెప్పఁగలరు. నేను గనీయసురాలను. కనిష్ఠురాలను. అధమురాలను. నీచురాలను. పాపాత్మురాలను. మీరొద్ద గారగింపఁగా నేదయిన నొక్క యుచ్ఛిష్టబిందువుమిగిలిన నది మీయొద్దఁ బ్రసాదమని యెంచి కన్నుల కద్దుకొని తినవలసినదానను.

దశ—కైకేయీ! ఎందులకీకోపము? చూడుము. (చేయి పట్టుకొని) నేనుఁ జెప్పినమాట వినుము.

కైక—ఒక్క నీవు చెప్పినమాటల వినుతోడనే నా బ్రదుకు తెల్లవారునా? ఈయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. ఆయక్కగారు చెప్పినమాట వినవలయును. కనిష్ఠురాలనై నీయింటఁ బ్రవేశించిన దోషమునకు నాకేచిన్నతనము తప్పును? అనురాగములలోఁ జిన్నతనము. ఆదరణములలోఁ జిన్నతనము. ముచ్చటలలోఁ జిన్నతనము. ముదుపులలోఁ జిన్నతనము. మాటలలోఁ జిన్నతనము. మర్యాదలలోఁ జిన్నతనము. బ్రదుకంతలోఁగూడఁ జిన్నతనము. పరములోఁగూడఁ జిన్నతనము.

సుమి—(తనలో) కాని చుఱుచుఱు చూపులలోఁ బెద్దతనము. కూకుమాటలలోఁ బెద్దతనము. బుడిబుడియేడుపులలోఁ బెద్దతనము. బూకరింపులలోఁ బెద్దతనము. గయ్యాళితనములలోఁ బెద్దతనము. గడుసుదనములలోఁ బెద్దతనము. కాకుమాటలలోఁ బెద్దతనము. కాటులాటలలోఁ బెద్దతనము.

దశ—(అపవారించి) కౌసల్యా! నీకెంతవంతు కావలయునని యడిగితిని. చెప్పనైతివేమి?

కౌ—(అపవారించి) నా చెల్లెలు కైకేయి కోరినంతవంతు నామెకిచ్చి మిగులుదానిలో మీరుఁ దోఁచినంతనాకుఁ గటాక్షింపుఁడు.

కై—అక్కా! నాకు వంతు నీయవలదని భర్తతో రహస్యముగఁ జెప్పుచున్నావా?

కౌ—చెల్లెలా! నీకే పెద్దభాగము నీయవలసినదని చెప్పుచున్నాను.

కై—నాకంత యాస లేదమ్మా! నాకట్టి పేరాస లేదమ్మా! నాకట్టి దురాశ లేదమ్మా! పెద్దవారైన మీకే పెద్ద పెద్దయాశలుండును గాని—

సు—చెల్లెలా! ఎందులకు నన్ను నిందింతువు? భాగముల గూర్చి భర్తగారితో మేమేమైనఁ బ్రస్తావించితిమా? పెద్దవంతులని చిన్నవంతులని సమభాగములని లేనిపోని రాద్ధాంత పూర్వపక్షములన్ని నీవే చేయుచున్నావుకదా! మేమేమైన మాటలాడితిమా?

కై—అబ్బో! మీరు సంగనాచులు. నాలిముచ్చులు. చలిచీమలు. నన్న నన్న సన్నాయినొక్కులజాణలు. నన్ను భగవంతుడు పెద్దగొంతు, పెద్దకడుపు, పెద్దయాశతో సృష్టించినాఁడు. పాత్రములోని పరమాన్నమునంతయు నేనే భక్షింపవలయునని యెంచుచున్నా ననుకొంటిరేమో! నాకేమియు నక్కఱలేదు. మీరిద్దరే భుజింపుఁడు. మీరిద్దరే పుత్రులఁగనుఁడు నాథా! నేను బోవుదును.

(పోఁబోవును.)

దశ—(ఉస్సురనుచు) అబ్బ! కైకేయీ! ఆగుము. ఎప్పుడును గోపమేనా?

సుమి—(తనలో) బెదరింపులేగాని యెక్కడకుఁ బోవును?

కౌ—(కైకనుఁ బట్టుకొని) చెల్లెలా! పోకుము. దైవప్రసాదిత

పదార్థమును నిరాకరించుటదోషము. అమ్మా! నీయిష్టమువచ్చినంత భాగమును నీవు తీసికొనుము. మిగిలినదే మేము భక్షింతుము.

కై—సన్తోషము. అమ్మా! అంతయు మీరే తీసికొనుఁడు. నాకేమియు నక్కఱలేదు. మీకుఁగలుగు పుత్త్రులు నాపుత్త్రులు కాక పోవుదురా ?

సుమి—చెల్లెలా! నీకుఁగలుగు పుత్త్రులు మాకుమాత్రము పుత్త్రులుగాకపోవుదురా ? నీకింతకోప మెందులకు? నీవొక్కతెవే భుజింపుము.

దశ—(చేయిపట్టుకొని) కైకా! పుత్త్రభిక్షకై నేనుదేవునెంత ప్రార్థించితినో పాయసమునుదిని పుత్త్రులఁగనవలసినదని నిన్నంతకంటె నెక్కువగఁ బ్రార్థింపవలయునా ?

సుమి—(తనలో) నాథా మీకేలాగునను దప్పదు. విశేషమేమన మేముకూడఁ బ్రార్థింపవలసివచ్చినది.

కైక—నాథా! పొడిపొడిమాటలచే సంతోషపెట్టఁ బ్రయత్నింపకుము. నేనెంత జ్ఞానము గలదాననయినను నీవియుక్తప్రార్థనములు, లోపసూక్ష్మింధావములు, పై కిచకిచలు, లోని ధుమధుమలు, పై మమకారములు లోని వెటకారములు, పైసోకు, లోని సూకు, తెలియలేనంత మందబుద్ధినిగాను. పాయసమిచ్చుటలో నీకుఁబక్షపాతముదయించినది.

దశ—పక్షపాతముగాక సరిగఁబంచియిచ్చెదను.

కైక—సెబాస్. సరిగనిచ్చెదవుకాదా ? ఇమ్ము. వలదనిన వారెవరు?

దశ—"సరిగ" అనఁగ నీయభిప్రాయమేమి ?

కైక—ఇదిగో ఏపెద్దల కధికభాగములనిచ్చి యధికులఁజేసి నన్నన్నివిధములఁ జిన్నసేయఁ దలఁచితివో యట్టి మాయక్కలనె యడుగుము.

దశ—ఏమి? సుమిత్రా! నీయభిప్రాయమేమి?

సుమి—నేను బెద్దనుగాను; చిన్ననుగాను. నడిమిదానను. నన్నడుగనేల?

దశ—సతులారా! మీలో మీరు నిష్కారణముగ వైరమూనవలదు. నేను సరిగఁ బంచియిచ్చెదను.

కైక—"సరిగ" ననఁగ సమభాగములా? సరిమీఁదభిప్రాయమునెడలఁ గాదిందు.

దశ—సరిగ ననఁగ న్యాయముగ.

కైక—న్యాయమనఁగ నేమి? మీబుద్ధికి న్యాయమా? మా అక్కలబుద్ధికి న్యాయమా? నాబుద్ధికి న్యాయమా? దైవబుద్ధికి న్యాయమా? ఎవరుచెప్పినన్యాయము? ఏదిన్యాయము? పాయసప్రదాతయగు యజ్ఞదేవుఁడీ పదార్థమును మాముగ్గుర కొసఁగుమనినాఁడా? లేదా?

దశ—అట్లు సెలవిచ్చినాఁడు.

కైక—అంతేకాని బుద్ధిచేతనాలోచించి న్యాయమనితోఁచిన శాస్త్రన్యాయము ననుసరించి కొందఱను సంతోషపెట్టి కొందఱ నేడ్పించి యిమ్మని యిన్నిమాటలు చెప్పినాఁడా? ఏమి? మాటలాడరేమి?

దశ—అట్లు సెలవీయలేదు.

కైక—లేనియెడల నింత సందేహమేల? ఈయోజనములేల? ఈతొట్రుపాటేల? నానోరు కట్టవేయనేల?? మీరన్న న్యాయము

న్యాయముకాదు. పెద్దభార్యకొక్క న్యాయము. మాయక్క చెప్పినట్లు నడిమిభార్య కొక్క న్యాయము. చిన్నభార్య కొక్క న్యాయమునా? దైవప్రసాదమున కందఱు సమానార్హులను లోకన్యాయము ననుస రించి పంచిపెట్టుము.

దశ — కైకా! బ్రాహ్మణుల కనేకపర్యాయములు నీవుదాన దక్షిణాదుల నిప్పించితివి కదా! పెద్దలకు చిన్నలకొక రీతినే యిప్పించితివా?

కైక — బ్రాహ్మణులకట్లిచ్చినది నాసొమ్ము. నాసొమ్మును నా యిష్టానుసారముగఁ బంచియిచ్చెదను. నాయనుగ్రహము ననుసరించి యిచ్చెదను. నీభండారములోని సర్వధనమును మాయక్కలకిచ్చిన నైన నేను నోరెత్తుదునా? నీవు నన్నునిరాకరించి మాయక్కల తోడనే కాలక్షేపముచేసిననయిన నేను దైవమును దూఱుచు నీపాద ములయొద్దఁబడి యుండుదాననే కాని యిదియేమియని పలుకవలసిన దాననా?

సుమి — (తనలో) అక్కా! ఏమిశాంతచిత్తత! ఏమిసహనశక్తి! అటులే నాథుండు చేసినయెడల యీసాకేతపురినిసమూలముగా సముద్ర మునఁగలుపకయుందువునా? కైకమ్మతల్లీ! నాథుఁడు నీయెడల నత్యను రాగుఁడై మాయెడల నొకరీతిగనున్నను మాకు నాథునికిఁ గూడఁ జీవాట్లు తప్ప లేదయ్యెను.

కైక — నీయనుగ్రహమును గనఁబఱచుటకు నీయిష్టమునుఁ జూపుటకు నీన్యాయమును జరుపుటకు సంభావనకు వచ్చిన ముష్టిబాప నయ్యలకువలె మేము నీబంగారమపేక్షింపలేదే? నీమణులఁగోరలేదే? నీవస్తువేదియును దేవురింపలేదే?

దశ — ఈపరమాన్నము నావస్తువు కాదా?

కైక—ఎట్లు?

దశ—(నవ్వుచు) యజ్ఞపురుషుఁడు నాకొసఁగుటచేనాది.

కై—మిమ్ముదినుమని మీకిచ్చెనా?

దశ—(నవ్వుచు) నీవువన్నట్లు వేఁడుకొని తినుటకు నాకిచ్చినాఁడు. తెలిసినదా?

సుమి—(తనలో) మాతోపాటు.

కైక—నా నాఁడెంతధర్మశీలురవు! నావిమీఁదియనుభేదమునుఁ జేయుచుంటివి. నీయుక్తశరీరిణులమె! నీసహధర్మచారిణులమే! పుత్త్రభిక్షఁగోరి మీతోపాటు యజ్ఞము మేముఁగూడ జేయలేదా? మీవలెనే యజ్ఞదీక్ష మేముగూడ నెఱపలేదా? మీవలెనే మేముఁగూడ యజ్ఞదేవుఁ బ్రార్థింపలేదా? అట్టియజ్ఞఫలమగు నీపాయసము నీకొక్కనికేయీఁబడినదా? అందుచేసినదా? అటుకాదు. అదిమాకొఱకు నీచేతికీయఁబడుటచే నీకిచ్చినదనయినది. కాని నీకీయఁబడుటచే నీదయి నీవుమాకిచ్చుటలేదు. మాకిచ్చినది యజ్ఞపురుషుఁడు, నీకున్నస్వత్వము మధ్యమాకనిష్ఠాభేదమాయునకు —

దశ—సరే. ఆయనకు లేదు. మీకట్టిభేద మున్నదందువా? లేదందువా?

కైక—మీప్రశ్నమునాకు బాగుగఁ దెలియలేదు.

దశ—సుమిత్రా! నాయభిప్రాయమునునీచెల్లెలికిఁ జెప్పుము.

సుమి—చెల్లెలా! నీవందఱకంటెఁ జిన్నదానవనియు నీకంటె నేనుఁ బెద్దదాననియు నీము సర్వజ్యేష్ఠురాలనియు భేదము మనలో నున్నదా లేదా యని యడుగుచున్నారు.

కైక—అట్లు వ్యాఖ్యానము లేకేమి!

దశ—కావున నేనొక్కసంగతిని చెప్పెదను. వినుఁడొక పండు గడియ నీవు మిగుల సవతులమనుమాట మఱచిపోయెదరు. మీరొక్క తల్లి బిడ్డలని యెంచుకొనుఁడు. అన్యోన్య ప్రేమాధిక్యము కలవారలై యుండు కొనుఁడు. కైకా! ఈపాయసపాత్రము నీచేతికిచ్చెదను. సమముగా పంచి యిచ్చుటకు నేనంగీకరించెదను. ఎట్లు పంచియిచ్చెదవో చెప్పుము.

కైక—మేము ముగ్గురము సమముగఁ బంచుకొందుము.

దశ—అట్లుచేయుదురేని నీయక్కలయందేమి యాధిక్యమును గనఁబఱచినదానవగుదువు. అది తప్పు. కౌసల్యా! నీవు పంచునెడల నెట్లు చేసెదవు?

కౌ—అందఱికంటెఁ జిన్నచెల్లెలగు కైకకుఁ బెద్దభాగమిచ్చి సుమిత్రకునంతకంటెఁ దక్కువనిచ్చి యంతకంటెఁ దక్కువభాగము నేను దీసికొనెదను.

దశ—సుమిత్రా! నీవు పంచునెడల నెటుచేసెదవు?

సుమి—(నవ్వుచు) నాకేమియునుంచుకొనకుండ నీయిద్దఱకు చెఱియొకసగమిచ్చెదను.

దశ—నీకో!

సుమి—పిదప వారిభాగములలోఁ జెఱియొకసగమును బుచ్చుకొందును. (నవ్వును.)

దశ—ఎంతగడుసుదానవు! సతులారా! ఇదివఱకే వృథగ కాలస్యమయినది. ఇఁక నీపదార్థమును శీఘ్రముగ మీరనుభవింప వలయును. పెద్దభాగముఁ దినినదానికిఁ బెద్దకొడుకునుఁ జిన్నభాగమును దినినదానికిఁ జిన్నకొడుకును బుట్టునా? కౌసల్య చిన్నభాగము దినినను నా మొదటఁబుట్టుకొడుకు పెద్దకొడుకే. కైకా! నీవు పెద్దభాగమును దినినను నీకుఁబుట్టుకొడుకు చిన్నవాఁడే. అందుచే నీవు పెద్ద

భాగమపేక్షింపఁదగదు. అపేక్షించిన లాభము లేదు. కౌసల్య వయస్సుచే సౌభాగ్యముచేతను బెద్దది. చిరకాలము కాపురము చేసినది. పుత్త్రులు లేరని యీయిరువురకంటె నెక్కువకాలము తపించినది. మీయక్క యగుటచే మీకుఁ బూజ్యురాలు. అందుపై మీయందు నిరంతరానురాగము గలది. ఎన్నఁడును స్వలాభమును గోరుకొనియుండ లేదు. అట్టి యీ కౌసల్యాదేవిని నేను మీరు తప్పక గౌరవింపఁదగినది. మనల లోకులు మెత్తురు. మన తరువాతివారు మనలఁ గొనియాడుదురు. కైకా! మనసులో నేమియుంచుకొనకుము. పవిత్రమైన ముహూర్తము దాటిపోవుచున్నది. అట్లు తలవంచుకొనుటకాదు. నీచేయి నిటు దెమ్ము. కౌసల్య చేయి పట్టుకొనుము.

కైక—(అట్లు చేయును.)

కౌ—చెల్లెలా! నేను వయస్సుచేఁ బెద్దదాననయినను నీవే నాకంటెఁ బెద్దదానవుగ భావించి నన్ను గౌరవించుచున్న సంగతి నీ వెఱుఁగుదువు కదా! అట్టిచో ననవసరమగు నీగాథ యేల? నీయిష్ట మెట్లో యట్లే కానిమ్ము.

కై—నేను దొందరపడి యేమయిన నన్ననిన యెడల క్షమింపుము. (కౌసల్యను కౌఁగిలించుకొనును.) అక్కా! సుమిత్రా! నిన్నుఁ గూడ నిట్లే కోరుచున్నాను.

దశ—సెబాస్! కైకా! నీకు కోపమెంత శీఘ్రముగఁ గల్గునో ప్రసన్నతకూడ నంత శీఘ్రముగ నేకలుగును. వెఱ్ఱికోపమెటులో వెఱ్ఱిదయయును నటులే. ఈపాయసకలశము నీచేతిలో నుంచుకొనుము. ఇదిగో పంచుమంటిని. కౌసల్యా! నీకు దీనియం దర్ధభాగము.

కౌ—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన యర్ధభాగము రెండుభాగములు చేయుచున్నాను.

(చేసి) ఇదిగో! ఒకభాగము. సుమిత్రా! ఇది. (సుమిత్రకిచ్చును.)

సుమి—మహాప్రసాదము.

దశ—మిగిలిన భాగమును నీవు దీసికొందువా?

కైక—సుమిత్ర నాకంటె పెద్దదయినందుల కామెకు నాకంటె కొంత యధికభాగము రావలదా?

దశ—అట్టులయిన నేమి సేయుమందువు?

కైక—నాయంశము రెండు భాగములు చేసి యొక భాగము సుమిత్రకిమ్ము.

దశ—సెబాస్! కైకా! సుమిత్రా! నీవనినట్లు నీకు రెండు వంతులు వచ్చినవి. తీసికో. నీకిద్దఱు కొనుకులు గలుగుదురేమో?

సుమి—(తనలో) ఇద్దఱు పుత్రులయిననరే! అనేక శిరస్సులుగలవాడయిననరే. కొడుకు పుట్టినంజాలు.

కైక—నేనీ యష్టమభాగమును దీసికొందును.

దశ—కైకా! నీవు సంతుష్టినొందితివా?

కై—ఆ.

దశ—ఉత్తర క్షణమునుండి మనకు ముచ్చటలపై ముచ్చటలు, వేడుకలపై వేడుకలు. పండుగలపై పండుగలు. ఇక్కడకు మనస్సు శాంతి పడినది. సతులారా! మీరింక భుజింపరేమి?

కౌ—ఇక్కడనేల? భోజనశాలలోనికిబోయి యక్కడ కలిసి భుజింతుము.

దశ—సరే. పోదము రండు.

(నిష్క్రమింతురు.)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

(ప్రదేశము—వీథి. ప్రవేశము—కావేరి, రుచిర.)

కావే—రుచిరా! వేగరా! అట్టు లడుగులో నడుగు పెట్టెద వేల?

రుచి—మాయమ్మ కైకమ్మకుఁ గడుపుచేత మందగమనము వచ్చియుండ నాకుఁ గాలిపైకురుపుచే వచ్చియున్నది.

కావే—ఇట్టిస్థితిలో నేల తిరుగుచున్నావు?

రుచి—కుమరుకంటె దొరసాని యెక్కువ సంబరపడుచున్నదమ్మా.

కావే—మా కౌసల్యకుఁ గడుపు రాలేదా? సుమిత్రకుఁ గడుపు రాలేదా? కైకమ్మ వీరిద్దఱికంటె నెక్కువసుకుమారియా? తానంత "అస్సు ఉస్సు"ఁ బడుచున్నదేమి?

రుచి—కావేరమ్మా! చెప్పిననమ్మవేమో కాని చూడు! ఎవ్వరితోడ నయినఁ దిరుగ ననఁబోకుసుమా! నాతోడే సరి. ఇదిగో! ఆ పాయసముఁ దిన్నమరునాఁటియుదయమారంభము. ఒక్కటే వేవిళ్ళు! విధి, విరామము లేదు. ఇటు గుటక. అటు "ఓక్కు" వెలుతురుకంటెఁ దినుటకు వీలు లేదుగదా! ఎవ్వరిని జూచిన నసహ్యతగదా! ఇదిగో

మగఁడనఁగ నాలాగునఁ బాఁకులాడెడిదిగదా! ఇప్పుడతఁడనఁగ వట్టి గొంగళిపురుగు. రోఁకలిబండ. ఆహుహా రాజు—పాపము, ఆతఁడ జూచిన జాలియగును—తన్ను భార్యదగ్గఱకు రానిచ్చునట్లు చేయుమని నన్ను బతిమాలుచున్నాఁడు.

కావే—ఇదేమి చోద్యమమ్మా! నెలలునిండినతరువాతఁగూడ వేవిళ్ళేమిటి? మా మేనత్త కేమి నెలలుండుసరికే యామెనాడుకూడ హాకొత్తిపోయినది. ఇది మాఱియుఁ జిత్రముగనున్నది. ఏమి కౌసల్యమ్మగారమ్మా! ఇదివఱకాలాగునఁ దుఃఖము లేదుగదా! కాని నీవిప్పుడెక్కడకు వెళ్ళుచున్నావు?

రుచి—సెనగపులుసుకంటెఁ బుల్లనిదేదయినఁ దోయి తెమ్మన్నది. ఎవరినిందుకుగూర్చి యడిగినవారే నవ్వుచున్నారు. చూడు! ముసలోమనమాట. నన్నుఁ జేరఁదీసిన యయ్యవార లేమనెనో విందువా? వైకమ్మకంటె గయ్యాళిలభించినప్పుడికూడ దొరకునని నాఁడు.

కావే—సెనకంటె పరసుమంచిన మొగాలు ననికూడఁ జెప్పినాఁడా? ఆతనిమాటలెంతె మొఱుఁగను? కాని సెనగపులుసుకంటె బుల్లని వస్తువేదో నేనుఁ జెప్పెదను. ఉండు. నోటిచివర నాడుచున్నది. ఏక్షో ఘృతమమ్మా! స్త్రీలకొఱకు ముఖ్యముగఁ జేయఁబడినదఁట! మిగుల రుచించునఁట ఆసుడుమ నూకిలో నమ్మలక్కలందఱు చెప్పుకొనినా రమ్మా! ఏదోఘృతము. ఊఁ–ఉండు! ప్రుల్లకవిఘృతము.

రుచి—అక్కే! అది ఘృతముకాదు. వేవిళ్ళచేత మాందొరసాని రుచిగ్రహణశక్తి యెట్లున్నదో విద్యావిహీనతచేత మాయయ్యవారి గుణగ్రహణశక్తి యట్లున్నది. అదిపుల్లకవిశృతము. పుల్లకవిచేఁ జేయఁబడిన వైద్యగ్రంథమో వల్లకాడో. అది తెచ్చి మూఁడవరాణి గారి మూతికిఁ గట్టెదనందువేమి?

కావే—చదువుకొన్నవారు మీ రెక్కడ గట్టుకొనినం గట్టుకొందురు; నా కెందులకమ్మా! నేను బోయెదను.

రుచి—వదినా! కోపమా! ఎప్పటికిం బోదలంచితివో చెప్పవా!

కావే—చెప్పుటకు రహస్యమేమున్నది? మాయమ్మ వసిష్ఠ భగవానుని యాశ్రమమునకుం బోయి వారచ్చటనున్నారేమో కనుగొనిరమ్మన్నది.

రుచి—ఏందులకో!

కావే—నాకుం దెలియ లేదు.

రుచి—పురుడు శీఘ్రముగ రానై యున్నదని సందేహముచే గురువుగారింటనున్నారో లేదో కనుగొనుమన్నదేమో?

కావే—పురిటికిం గావలసినది మంత్రసానియా? మహర్షియా?

రుచి—అదేమిమాట! శిశుజన్మకాలనిర్ణయము మొదలగు పనులకు గురువుగారుండవలదా? కాని మీయమ్మగారప్పు డేమిచేయుచున్నారు?

కావే—నేనిటు వచ్చుచుండంగనే మా చెల్లెలిని బిలిచి "రాజుగారి నిటకురమ్మని కోరితినని చెప్పుము." అని దానితోం జెప్పెను.

రుచి—సరి! ఇంక నేమి. నేననినదే నిజము. ఈసరికి రాజుగారు మీయొద్దకు వచ్చియుందురు. కావున నీవు వేగ పొమ్ము. నేనును బోయి యేదియో యొకపుల్లని వస్తువును దీసికొని పోయెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—కౌసల్యాంతఃపురము.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, కౌసల్య.

దశ—ఏల ?

కౌస—వంగి మీపాదములను శిరమున నద్దుకొనుటకు నాకు మిగుల గష్టముగనున్నది. అందుచే దయచేసి మీపాదములను నా తొడలపైనుంచుఁడు. చేతులనెత్తి కన్నుల కద్దుకొందును.

దశ—ప్రాణప్రియా! నీవిప్పుడటులు చేయకున్న నేమి ?

కౌస—నాథా! (గద్గదికతో) ఏమియు లేదు.

(కన్నుల నీరుంచుకొనును.)

దశ—ఆ! ఆ! అదేమి కౌసల్యా! ఏమిలకు ? (మొగము నెత్తి కౌఁగిలించుకొని) హా! ప్రాణప్రియా!

గీ. చెప్పవా! చెప్పవా! నీను ♦ గొప్పకనుల
కొలుకులను వేఁడి కన్నీరు ♦ లొలుక నేల ?
చెక్కు లెఱుపెక్క నేల ? ♦ సీత్కృతులఁ బె
దవు లొదుల నేల గుండెల ♦ దడయు నేల ?

కౌస—(దైన్యముతో) నాథా! నాకేమియుఁదోచుట లేదు. లోపలనేమియో యావేదనముగనున్నది. గర్భముననేదియో తత్తరము ప్రవేశించినట్లున్నది. కనులు చీకటులు గ్రమ్మినవి, అమితముగ

భయము వయిచున్నది. నాథా! నేను సిగ్గువిడిచి చెప్పుచున్నాను. లోపల నేమో యట్టిట్టు యంతయు వ్యాపించుకతిగ నెదుగుచున్నట్లున్నది. నా ప్రాణము లెట్లు నిలుచునో తోచదు. నా గర్భమునను న్న మీ తేజస్సు నెట్లు కాచికొందునో! అందుచేత మీతో నాలుగు మాటలు చెప్పి మీకు నాకడసారి నమస్కార మర్పించుకొనఁదలచి—

(ఏడ్చును.)

దశ — ఓసి వెఱ్ఱిదానా! ఇదిగో! ఇటుచూడుము.

కౌస — నామాటలు లక్ష్యపెట్టకుఁడు. విశేషముగ మాటలాడలేను. నేను గోపురమునకు వచ్చినది మొదలు మీయెడల బహుభక్తి విశ్వాసములతో సంచరించుచుంటిని. మిమ్ము నాభూలోకదైవముగఁ బూజించుకొనుచుంటి నని నా నమ్మకము. పొరబాటువలన నేమైనఁ దప్పులొనరించి యుండిన యెడల దయార్ద్రబుద్ధితో క్షమింపఁగోరుచున్నాను. ఇదిగో నమస్కరించుచున్నాను.

దశ — చాలులే. ప్రాణప్రియా! చాలు. ఇటురా! నాతోడనెఁ గూర్చుండుము. (భార్యనెత్తుకొని కూర్చుండఁబెట్టుకొని) నీవిట్లాడఁదగునా? భయమేల?

(తనలో) సీ. ఆత్మజుండు గల్గఁడేమో యటంచు ♦ నాస
వలనఁ బడని బాములు లేవు ♦ పట్టపట్టి
కాళ్లు లేవు మ్రొక్కనియట్టి ♦ రాళ్లు లేవు
మ్రొగ్గనట్టి సనములు లేవు ♦ మున్ను మఱియు.
గీ. వినని పుణ్యకథలు లేవు ♦ కనని తీర్థ
ములును లేవు, చేయని వ్రత ♦ ములును లేవు
బోసఁగని దానములు లేవు ♦ పెక్కు-పెక్కు-
మొక్కుబడులు వేఁడవని వే ♦ ల్పులు లేవు.

గీ. యజ్ఞదేవ ప్రసాద మా ♦ హాత్మ్యమునను
జింతలనుగంటెనంచు నెం ♦ చితినిగాని
సతులు గర్భధారణకళా ♦ వతులు గాఁగ
నిప్పుడొకనూత్నచింత వే ♦ ధించునన్ను.

సీ. అంతంత మొగములై ♦ యంతంత ఱొమ్ములై
యంతంత యుదరంబు ♦ లైన వింత
యాకారములతోడ ♦ నేను ముక్కలఁబోలె
పలుచపల్చని వెల ♦ వెలలతోడ
నిదుర మబ్బులతోడ ♦ నిట్టూర్పుబుసతోడ
నీరుపట్టినకాళ్ళ ♦ బూరతోడ
మెలమెల్లనెదురీఁత ♦ యలపులసొలపుతో
గాజుకాయలవలెఁ ♦ గానఁబడుచు
గుత్తుకుత్తను నిల్లాండ్రి ♦ గోడుచూడ
గుండెలు పటాలుమనుచుండు ♦ రెండుతలలు
నెప్పుడేర్పడు నెప్పుడు ♦ గుప్పుచప్పు
ననుబయటఁబడువారమో ♦ యనెడువగను.

గీ. ఏకసతియున్నవానికే ♦ యింతబాధ
యనఁగ ముగురున్నబ్రదు ♦ కడుగనేల?
ఉవిదలెందరున్నను సౌఖ్య ♦ మొకటెకాని
కుడుచు కష్టంబులెన్నియో ♦ నుడువనగునె?

గీ. ఇదియె తొలిచూలు వయసు గ ♦ తించువెనుక
రాక రాక యబ్రముగాఁగ ♦ బ్రాప్తమయ్యె
నేమగునొయంచుఁ గౌసల్య ♦ యిట్లువగచు
గోల! తొలుఁగదు; సుకుమారి ♦ కోమలాంగి.

(పరిహాసముగా) ప్రాణప్రియా! నీకేమియు భయములేదు. దైవ కటాక్షమునఁ గులగురులగు వసిష్ఠభగవానుల యాశీర్వాదమున నీవు సుపుత్త్రుని నేఁడో రేపో కాంతువు.

కౌ——రేపటివఱకు నేనీబాధ పడుచుండవలసినదా? ఆ! నా వలనఁగాదు.

దశ——(కౌసల్యను ముద్దిడుకొని)

గీ. వార్ధకము దరిసెను సం ♦ ప్రాప్తమైన
చాలుపుణ్యమాయని ముద్ద ♦ రాలితనపు
సిరు ముద్దులఁ దూలుటెంట, ♦ నెఱిసొగసులు
మురిపములగాంచి తిరుగ ను ♦ ప్పొంగుచుంటి.

కౌ——ఇప్పుడు పరిహాసించుచుంటిరా?

దశ——ప్రియురాలా! క్షమింపుము. ఇప్పుడు నేజేసిన పరి హాసమునకు నీకొడుకు చేయిఁబట్టుకొని యిట్టియిట్టిముందునన్నుఁ దిట్టింతువుగాక లే. చూడు. (కడుపుపైఁ జేయివైచి)

గీ. కడుపులోఁ జిన్నిబుడుతఁడు ♦ దుడుకుదుడుకు
మనుమనీటిలో మత్స్యంబు ♦ ననువుఁదోఁప
దళుకు తళుకని స్ఫురియించి ♦ తుళకరించు
మేఘగర్భస్థమగు నెఱి ♦ మెఱుపువలెను.

కౌసల్యా!

గీ. ఎగువొగంబగు గర్భంబుఁ ♦ దిగఁబడియెను
డొక్కలెత్తునుబాసి లోఁ ♦ తెక్కెఁ గడుపు
బడిబడిగ బిగబట్టెను ♦ ముడుగులివిగో
కుర్రింక వడిగనే ప్రసవింతు ♦ వింకనేమి?

నీవు రేపటివఱకు నుండనక్కఱలేదు. ఈదినముననే శుభప్రసవమగు దువుగాక ! నీదాసి యెవతెయయిన నక్కఱదనున్నదా ?

కౌ—అందఱను బంపివైచితిని. ఏల ?

దశ—ఏలయందువేల ? పిలిపింపవలసినవారిఁ బిలిపించి, వలసిన సన్నాహమంతయుఁ జేయింపనక్కఱలేదా ?

కౌ—తొందరపడకుఁడు. ఎవ్వరిని బిలిపింపవలదు. ఇఁక గొంతసేపు చూతము.

దశ—ఇంకఁ జూచున దేమి. (గట్టిగ) కావేరీ !

(నేపథ్యమున) బాబూ ! వచ్చుచున్నాను.

కౌస—దానితో నిందుకొఱకని చెప్పెదరాయేమి ? వలదు.

దశ—దాసికయినఁ దెలియకుండ నెటులు ?

కౌ—ఇప్పటినుండియునా ? ఈదాసుల చెవినిఁబడిన ముక్క నీటిపైఁబడిన నూనెముక్క.

దశ—అటులయిన యిప్పుడేమిచేయుమంటివి ?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! లోనికిరావచ్చునా ?

కౌస—కావేరీ ! రావచ్చునుకాని నీవిచ్చటకువచ్చి చేయున దేదియులేదు. జపమగునెడలఁ బూజ్యురాలగు నరుంధతీదేవిగారిట కొకసారి దయసేయుదురేమో కనుఁగొనెదవా ?

దశ—(నిమ్మళముగ) జపము వదలియయిన శీఘ్రముగనని చెప్పరాదా ?

(నేపథ్యమున) అమ్మా! పోయి చెప్పెదను.

కౌ—సరే.

దశ—వసిష్ఠభగవానునకెప్పుడు వార్తనంపుదము.

కౌస—ఆమె పెద్దది. మిగులఁ దెలిసినది. వచ్చినతరువాతనన్ని యేర్పాటులును సందడి లేకుండ నామెయే చేయును.

దశ—సంతోషమే. నీకింక భయమేమియు లేదుకద.

కౌస—లేకేమి! ఇప్పుడంత బాధ లేకుంటచే స్థిమితతగనున్నాను. ఇనియంతయుఁ గడచి గట్టెక్కి తిరుగ మీతో సుఖింపఁగలనా?

(నేపథ్యమున) ఆ! ఆ!

దశ—ఆహా! వింటివా? ఎట్టి సదుపశ్రుతియయినదో.

కౌ—కావేరీ! ఆ. ఆ. యనుచున్నావేమి?

(నేపథ్యమున) దేవిగారు మహారాజుగారియొద్ద నేయున్నారా? యని రెంటవరాణిగారి దాసిగంగ చేసిన ప్రశ్నమునకు ఆ. ఆ. యనుచున్నాను.

కౌ—భగవతియగు నామెతో మనవిఁ జేసితివా?

(నేపథ్యమున) ఆ, వచ్చెదననినారు.

కౌ—తొందరగ దయసేయుమని చెప్పలేదుకద.

(నేపథ్యమున) ఉ. హు.

కౌ—సరే. పొమ్ము. నాథా! నా చెల్లెలు సుమిత్ర నన్నుఁ జూచుటకయి రాఁదలచి దాసిచే వార్తనంపియున్నది కాఁబోలు. నేను సెలవు తీసికొని వెళ్ళనా?

దశ—నీవు వెళ్లుటయేల? ఆమెయే యిక్కడికి రాఁగూడదా?

కౌ—సరి.సరి. చాలులెండు. నాథా! నేనొకరహస్యపుమాట నడిగెదను. చెప్పెదరా?

దశ—తెలిసిన యెడల.

కౌ—సుమిత్రాగర్భము కైకమ్మ నాగర్భములవలె లేదేమి?

దశ — లేక ?

కౌ — మిగులఁ బెద్దదిగా నుంటయే కాక యాకృతి చేఁ గూడవింతగ నున్నది. ఈపక్షికను బెరిగియున్నది. ఆపక్షికను బెరిగియున్నది. బొంతయరఁటిపండువలె నడుమగొంచెము వెలితిగనున్నది. ఎందుచేత?

దశ — ఆమె కవలపిల్లలను గాంచుననితోఁచుచున్నది.

కౌస — అమ్మయ్యో! ఇద్దఱుపిల్లలే. నాకొడలు జలదరించు చున్నది. ఏమండీ నేనడిగిన ప్రశ్నమునకుత్తరము చెప్పకపోయితిరి ?

దశ — ఉపశ్రుతియే చెప్పినది.

గీ. నీదు నునుజొమ్ము తలగడ ♦ మీఁదఁదలయు
నాదు నెదపైనఁ గాళ్ళుంచి ♦ నీదు సుతుఁడు
పండి యెడనెడఁగుయికు యం ♦ చుండఁ గలసి
యతని జోకొట్టుచును సుఖ ♦ మందగలము.

అంతకంటె మనకికేఁ గావలసిన దేమి?

కౌ — అంతవారమగు నెడల నీకేఁ గావలసిన దేమి? నాకుఁ గొంచెము కష్టముగనున్నది. నేనింకఁ బోవుదును. (పోఁబోవుచు) వైకుంఠవాసా ! నాహృదయమున నుండుము. గురు వసిష్ఠ భగవానుఁడా! నమస్కారము.

(కన్నులనీరు పెట్టుకొని) ప్రాణనాథా ! నమ—స్కా—

దశ — ప్రాణకాంతా ! వలదు. నీవు నమస్కరింపఁదగదు. నేనే నీకు నమస్కరింతును. (తనలో)

గీ. కష్టములకోర్చి మృతికిఁజం ♦ కక యపార
సర్వసృష్టి మహాతంత్ర ♦ సారసరణి
చిన్నతన బొజ్జని ముడుచు ♦ కొన్న గర్భ
వతియె పతివ్రత్యపరమ దై ♦ వంబుగాదె?

శ్రీ శేషశయన పరబ్రహ్మణేనమః (నమస్కరించును.)

కౌ—(మోమెత్తి తేరిపాఱఁ జూచును.)

దశ—సతీ! అట్లు నిశ్చలముగఁ జూచెదవేల?

(తనలో) గీ. కసరినను దీండ్రపడినను ♦ గైకయాజ్ఞ
భీతిమన్నించి తనమాట ♦ వినకయుండి
నను జలువచూపు వలపుల ♦ నవ్వుపూలఁ
జల్లు నీమె జ్వాలలవెదఁ ♦ జల్లునేల?

(చేయిఁ బట్టుకొని) కౌసల్యా! మాటలాడవేమి? ఇట్లు రోజెదవేల!

కౌ—(దశరథుని ద్రోసివయిచి) ధనుస్సు! ఏదీధనుస్సు—
హా! హా! హా!

(చేయి విదల్చుకొని అట్టహాసముచేయును.)

దశ—హాహాహా! ఇదియేమి?

గీ. మోవికెలఁకుల దాటిపైఁ ♦ బోనిచిన్న
మొలకనవ్వుల నను, కతి ♦ గోలుకులెడలి
పోని చూపులముగ్ధని ♦ ప్పులను గురిసి
యట్టహాసముసేయు, నీ ♦ రాగ్రిణివలె,

గీ. అంగుళుల యుంగరములె బ ♦ ర్వంచునోలుచు
నబల, యిల్లాలు, చూలింత ♦ రాలు, నన్ను
భీకరాసురహారుని న్ను ♦ వ్వెత్తుగాఁగ
గోటికొన విరాచె నిదియేటి ♦ పాటవంబొ!

గీ. వీణయో! కేళికాబ్జమో? ♦ ప్రాణనాథు
పాదయుగ్మకమో! చిత్ర ♦ ఫలకమొక్కొ!
యామదానికి ధనుసేల! ♦ యక్కటకట!
ఇంతికింతలో మతిచలి ♦ యింపఁగలదె?

ఇది నమాసన్నప్రసవసూచకమగు తొట్రుపాటు కాదు. ఏదయిన భూత మావేశించి యుండవలయును, లేదా పెద్దలో పేరటాండ్రో మ్రొక్కుకొందును. ఏదయిన మీఁదుఁ గట్టవలసిన యెడలఁ గట్టుకొందును. శిశువున కెవరి పేరు పెట్టుకొనుమన్న వారి పేరు పెట్టుకొందును. ఓకుల దేవతలారా! ఓపితృదేవతలారా! మీయారాధనమున నేమయిన కొఱఁతగావించియుండిన యెడల నన్నుక్షమింపుఁడు. మీకోరిక లేవో దయచేసి స్వప్నరూపమున వెల్లడింపుఁడు. అంతేకాని

గీ. అరువదగు వేలయేఁడులు ♦ మొఱఁడుగాఁగ
నున్నకట్టె మాధవుకృపఁ ♦ జిన్నిచిగురు
పెట్టనున్నది, తతదయూ ♦ సృష్టిగఁజేసి
పెంచుకొనుఁడు, మీయడిమీరు ♦ పెరుకదగునె!

(ప్రకాశముగా) కౌసల్యా! (దరిఁజేరఁబోయి) ఆహా! తిరుగఁ బ్రోది వచ్చిన నెక్కడఁ బడిపోదునో?

గీ. అసురరణ రంగములను నా ♦ కారి వెన్నొ
సంగుపట్టుల ప్రబలర ♦ క్షః పిశాచ
ఖండనోద్దండతాభి ము ♦ ఖ్యంబుగాంచు
నేను సతిఁ జూడఁ జాల మో ♦ మెత్తి యహహ!

ఆహా! నాసతియేమి దివ్యదర్శనమిచ్చుచున్నది!

గీ. పరమగుచు, నగాధమగుచు ♦ పరివిమలంబు
నగుచు, దుర్నిరీక్ష్యమగుచు ♦ నమితమగుచు
వర్ణనాతీతమగుచు దు ♦ ర్భరమునగుచు,
నొకమహాతేజమంట గాత్రిలు ♦ చున్నదహహ!

కావేరీ! కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ!

దశ—వసిష్ఠ భగవానుని శీఘ్రముగ దయసేయుఁడని చెప్పి వెంటఁబెట్టుకొనిరా! వెళ్ళితివా ?

(నేపథ్యమున) ఆ!

దశ—నాకు మతిలేదు. చైతన్యమే లేనట్లున్నది. వైకుంఠ నిలయా! పన్నగశయనా! నాతండ్రీ! ఏమియీమాయ! ఏమియుఁ దోచకున్నది. ఎవరిదో కాలిచప్పుడగుచున్నది. గురువులవారు విచ్చేయుచున్నారు కాఁబోలు. (కొంచె మెదురుగఁబోయి) మహాత్మా! దయ సేయుఁడు.

[వశిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.]

దశ—మహానుభావా! నమస్కారము. మహాసముద్రమున బడియున్నాను. కౌసల్యవంకఁజూడుఁడు. అదేమి ?

వసి—(నవ్వుచు) మహాసముద్రమున నీవుబడియుండుట కాదు. మహాసముద్రమునఁ బడియున్నయాతఁడు మనయింటికిం విచ్చేయును. ఈదినమే సుదినము నీబ్రదుకంతయు నిందుకొఱకే! నాజప మంతయు నిందుకొఱకే!

దశ—మహాత్మా! కౌసల్యకేమియు నాపత్తు లేదుకదా ?

వసి—(నవ్వుచు) దేవతలయాపత్తులికఁ దొలఁగిపోవును. ఋషుల యాపత్తులింకఁ దీఱును. లోకములయాపదలు మాయమగును.

కౌ—(పీఠమునుండి దుమికి) రే! సకలసురనికరసుఖరమా సమారంభ విమర్దనా! రే! సకలపవిత్రమహర్షిజాల జపతపోభంగ సమాచరణ సాహితీసనాథా! సామసాధ్వీయూథ బాధాచరణ విదగ్ధా! సత్యదయాశౌచ ధర్మశూన్యా! మహామాయావీ! రే! లోకకంటకా! రాక్షసాపశదా! కుంభకర్ణాగ్రజా! రావణాధమా! కావిరో! నీమరణమింక నిశ్చయము! పుత్త్రపౌత్రకళత్రబంధుమిత్ర

పరివారసహితముగ నీచావు సమీపించినది. ధనుస్సేదీ! తమ్ముఁడా! ధనుస్సు—

వసి— సెబాస్ ! వినఁదగినమాటలువినఁబడినవి. ఈకర్ణములు పవిత్రములయినవి.

దశ— మహర్షిచంద్రమా! ఇదియేమిటి? అయ్యయో! ఆ పీఠముపైనుండి క్రిందకు దుమికెను. గర్భమేమగునో? గుండెలదరి పోవునట్లీ మాటలేమిటి?

వసి— రాజచంద్రమా! ఏమియుఁ జడియకుము. ఒక గడియలో నింక భగవంతుఁ డవతరింపఁగలఁడు. అతనిముందు చర్యయే యిప్పుడు వెల్లడింపఁబడినది. అదృష్టవంతులలో నగ్రగణ్యుఁడవు నీవే! నింద్యమగు పురోహితవృత్తి నవలంబించి నీయింటనింతకాలమునుండి పడికాపులుపడుచు నేనుండుట యీమహాసుదినముకొఱకే.

దశ— తానేయింకఁ బుట్టలేదుకదా! తమ్ముఁడా! ధనుస్సేదీ యనుచున్నాఁడేమి? రావణు నీతఁడు వధియించునా?

కౌ— (వంగ్లుకొఱకుచు, గట్టిగ) వధియింపక—ఇంకను పేడయా! ధనుస్సు. ధనుస్సు. హా! హా! హా!

(విఱుచుకొని క్రిందఁబడును.)

దశ— అయ్యో! అయ్యో! (కౌసల్యనుబట్టుకొని) కౌసల్యా! కౌసల్యా! మహర్షిచంద్రమా! ఇదియేమి?

వసి— మరేమియు జడువకుము. గర్భముననున్న మహాతేజమామె భరియింపలేక పోవుటచేనట్లయినది. తొందరలేదు.

దశ— కౌసల్యా! కౌసల్యా! ఇంకనుస్మృతిరాలేదు. గురూత్తమా! ఏమిగతి?

వసి—నాకమండలూదకము నీమెపై కొంత చల్లెదను. (అట్లు చేసి) కౌసల్యా !

(కౌసల్య లేచును.)

(కౌసల్య అటునిటు తొట్రుపాటుతోఁ జూచి)

దశ—ప్రాణకాంతా! నీకిపుడెట్లున్నది? ఇదిగో అటు చూడుము. వారెవ్వరు?

కౌస—గురూత్తమా! నమస్కారము. నాథా! అట్లడిగెద రేమి?

వసి—(అపవారించి) రాజోత్తమా! ఆమెకిప్పటి వృత్తాంతము తెలియనీయక పోవుట మంచిది. వెంటనే సూతికాగృహమునఁ గామెను నుంపుము.

దశ—కావేరీ!

(నేపథ్యమున) బాబూ! వచ్చుచున్నాను.

వసి—రాజా! నీవుకూడ లోనికిఁబోయి తద్గృహసమీపమున నుండి శిశూదయమగు వెంటనే యొకగంట వాయింపఁబంపుము. నే నిచ్చటనే యుందును.

దశ—తామొక్కరే యిక్కడ దయచేసియుందురా?

వసి—నాశిష్యు నిరువురి చెప్పి వచ్చితిని.

దశ—కావేరీ! ఇంక రావేమి?

(నేపథ్యమున) అరుంధతమ్మగారు వచ్చినారు. ఆమెకుఁ బూజామందిరములోనికిఁ దారిచూపుచున్నాను.

దశ—సంతోషము! నీవిక్కడకు రానక్కఱలేదు. నేను కౌసల్యనటకుఁ దీసికొని వచ్చెదను. మహానుభావా! సెలవా?

వసి—మంచిది.

దశ—(కౌసల్యనుబట్టుకొని) దేవీ ! నీగర్భమున శిశువునకు దెబ్బతగిలినట్లులేదుకద. అంతయు సరిగనున్నదికద?

కౌస—(అవవారించి)ఏమియు లేదు. ప్రాణప్రియా! నీకుమహాతేజస్సంపన్నుఁడగు పుత్త్రుఁడు కలుగునని గురువుగారుమంగళాశాసన మొనర్చిరిసుమా !

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

వసి—రెండుయామముల వేళకావచ్చినది.

గీ. తనకులంబునఁ దనకంటె ♦ ఘనసమగ్ర
విమల తేజోవిరాజిత ♦ విగ్రహుండు
పుట్టివంశంబునకు వన్నెఁ ♦ బెట్టుననుచుఁ
బట్టబంధుఁడు నమనింగిఁ ♦ బ్రబలియుండు.

శిష్యుఁడు—(ప్రవేశించి) ఇదుగో శిష్యుఁడు, గురువుగారు నాకొఱకుపైకిఁ జూచుచున్నారేమి?

వసి—ఓరీ, శుంఠా ! నీవు వచ్చితివేల ? వాఁడేఁడీ?

శిష్య—నేను మాత్రము శిష్యుఁడనుగానా?

వసి—సరే. కూరుచుండుము. ఈదిన మేతిథియో యెఱుఁగుదువా ?

శిష్య—ఏదయిన గొంచెమాధారమున్నగాని చెప్పలేను.

వసి—ఏయాధారము ?

శిష్య—ఈసంవత్సరము పంచాంగముచేయుటకుఁ గ్రిందటి సంవత్సరపుఁ గణితముకొంత యావశ్యక మగునట్లేనాఁటితిథి తెలిసికొనుటకు నిన్నటితిథి తెలియుటఁ గొంతయావశ్యకము.

వసి—నీకింకఁ జదువురాదు. నీకు నావలన నేమియు నుపయోగించునట్లు తోఁచదు.

శిష్యు—అనంగతి నేనెఱుఁగకపోలేదు.

వసి—అటులయిన మఱియెక్కడకయినఁ బొమ్ము.

శిష్యు—అన్ని స్థలములు చూడనిదే యిక్కడకు రాలేదండి. నాపూర్వగురువులందఱు తమరుగట్టివారని చెప్పిరి. నాదురదృష్టమున నన్యథాయయ్యెను. నేనునింకఁ జదువుమాని వైచి తపమో, కవిత్వమో మొదలు పెట్టవలయునని యేచూచుచున్నాను. కాని యీమహారాజుగారి పుత్రోత్సవాదులలో నేమయిన లాభించునేమోయని యాసబెట్టుకొనియున్నాను. రాజభార్యలకుఁ దొమ్మిది దాఁటినది. పదిపదునొకండు దాఁటినది. పండ్రెండవమాసము నడుచుచున్నదని తెలియుచున్నది. మూఁడు తొమ్మిదులు కాఁబోలును. అందుచే నింతట దేలునట్లు తోఁచదు.

వసి—అక్కరలేదు. కౌసల్యాదేవి గర్భమున మహాతేజశ్శాలియగు పుత్త్రుఁడిఁక పావుగడియలో జన్మింపనై యున్నాఁడు. శుద్ధనవమి. పునర్వసూనక్షత్రము. అన్నియు బాగుగనున్నవి.

శిష్యు—నవమినిఁ గూర్చి నాకుఁ గొంచెము సందేహముగ నున్నది.

వసి—ఎందుచేత ?

శిష్యు—జన్మమనఁగా నింటిలోఁ బ్రవేశము కాదా? ప్రవేశ నవమి నిషేధముగదా?

వసి—నీమొగము! ఆమహాతేజ మిదివఱకే దేవీగర్భమునఁ బ్రవేశించినది. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షమగుటయే జరుగనై యున్నది.

శిష్యు—ప్రత్యక్షనవమిమాత్రము నిషేధముకాదా ?

(లోనగంటవినఁబడుచున్నది.)

శిష్యు—అద్దీ ! సత్యము, నేను జెప్పినమాట సత్యము.

వసి—ఆగంట నీకుపశుత్రి కాదు. అది శీర్షోదయమగు వెంటనే వాయించినగంట. దీనినిఁబట్టి తరువాత జాతకచక్రము వేయుదును.

శిష్యు—శీర్షోదయసమయము మనకుఁ బ్రధానము కాదు. మూఁడు దినములక్రింద శీర్షోదయము కానిండు. అదిమనకు లెక్క కాదు. భూపతన సమయమే ముఖ్యము.

(నేపథ్యమున) ఫిరంగులధ్వనియు ఢంకాభేరీవాద్యములధ్వనులు వినఁబడును.)

వసి—ఆహా ! మంగళవాద్యములు వినఁబడుచున్నవి. భగవానుఁడవతరించినాఁడు. లోకమునకెట్టి శుభదినము సిద్ధించినది ?

గీ. చైత్రమందునశుద్ధ ప ♦ క్షమునననవమి
తిథిఁ బునర్వసూ తారను ♦ విధుగురుయుత
గర్కటక శుభోదర్క ల ♦ గ్నమునను బుధ
వారమునను శ్రీహరి యవ ♦ తారమందె.

(నేపథ్యమున) జనులారా ! సందడిసేయవలదు, మీకందఱకు సంతుష్టికరముగఁ బంచిపెట్టించెదను.

శిష్యు—సుమంత్రుఁడు సేవకులచే ఖండశర్కరజనులకుఁబంచి పెట్టించుచున్నాఁడు. నేనుగూడఁ బోయి తెచ్చికొందునా ?

వసి—పో—

శిష్యు—(పోవును)

(నేపథ్యమున) సుమంత్రుఁడా ! యథేష్టముగ నిమ్ము—ఱులఁ

బందిపెట్టింపుము.

వసి—రాజేంద్రుఁడదిగో! యిటకు వచ్చుచున్నాఁడు.

దశ—(ప్రవేశించి) నమస్కారము.

గీ. అంధునకు నేత్రసంపత్తి • యమరెఁ బుల్ల
విడిగి మోక్షసౌఖ్యంపు • ప్పించెఁ గడుపు
కలవగు దరిద్రునకు • రత్నఖనిలభించె
మానునకుదొడ్డగతిగల్గె • దాపసేంద్ర.

వసి—దాసునకేగాదు దేశమునకంతకని చెప్పుము.

దశ—బాలుఁడు బహుతేజస్వియై యున్నాఁడఁట.

వసి—నీవింకఁ జూడలేదా!

దశ—నాకు దైవసములగు మీరుచూడకుండ నేజూచెదనా? వత్సకు శుభస్నానమయినది. నేను గూడస్నానమొనర్చి పరిశుద్ధుఁడ నయియున్నాను.

వసి—జాతకర్మాదికృత్యములింక నిర్వర్తింపవలసి యున్నవి.

దశ—కావేరీ! బాలునిట్లు తీసికొనిరమ్ము. మహర్షిసత్తములకుఁ జూపింతును.

(కావేరి పొత్తులలోనుంచి వత్సను దెచ్చును)

దశ—పిల్లవానిని ముందు గురువుగారికిఁ గాఁజూపుము.

వసి—రాజేంద్రా! నీవుకూడ జూడుము.

దశ—(చూచుచు) ఎట్లున్నాఁడు?

వసి—ఇదికన్ను. ఇదిముక్కు. ఇది చెవియని నాకేమియు విస్పష్టముగఁ గానఁబడుట లేదు.

గీ. కనులు మిఱుమిట్లుగొల్పి పు ♦ ల్కలనొసంగి
మోదబాష్పములను వెల్చు ♦ పూర్ణ విమల
శాంతగంభీర తేజంబు ♦ స్వల్పపూర్వ
పరిచయముగల యదియొ చూ ♦ పట్టెనాకు.

దశ—గురువర్యా! అదియేమి? ఈతపిల్లవాఁడు విస్పష్టముగఁ గానరాఁడనుచున్నారేమి?

ఆ. వె. అరగమూయునపుడె ♦ యంతంతలోకనుల్ —
విప్పినప్పుడెంత ♦ గొప్పలగునో?
మూటగాఁగ బండు ♦ బుసుతఁజింతగనుండ
సాగియుండ నెంత ♦ సొగయగునో?

గీ. మెఱుగుఁ జామనచాయల ♦ హొరఁగుతోడ
డంబుమీఱెడు గుండ్రగ ♦ ల్లంబుతోడ
ముద్దులనుమూటగట్టు నె ♦ మ్మొగముతోడ
నితఁడు నయనాభిరాముఁడై ; ♦ యొసఁగునాకు.

గురువర్యా! ఈతనికేమిపేరు పెట్టిన బాగుగనుండునో తెలిపెదరా?

వసి—నీవు నూఁదించుచు నేయుంటివి కాదా? ఈతఁడు సర్వ జన నయనాభిరాముఁడు. కావున రాముఁడని పేరు పెట్టెము.

దశ—తగినపేరు సెలవిచ్చితిరి.

వసి—ఈతఁడు ముందుచేయు లోకోపకారక కృత్యములను బట్టి యాపేరింతకంటెఁ దగియుండఁదలఁచియున్నది.

దశ—అంతయు దమ యనుగ్రహము. సుమిత్రయుఁ గైకయు బాలుఁ జూచిరా?

కావే—సుమిత్రమ్మగారు చూచినారు. కైకమ్మగారుచూచ లేదు

దశ—ఎందుచేత ?

కావే—ఆమె బద్ధకముగా నున్నారు.

వసి—రేపటిదినమున నీసరికి రెండవపుత్త్రినెత్తికొనియుందువు జాతకర్మాదు లాలసింపఁదగదు. లోనికి మీరు పొండు. నేను స్నానమొనర్చివచ్చెదను.

దశ—చిత్తము!

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ

కల్యాణరాఘవము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రదేశము—సరయూనదిగట్టు.

ప్రవేశము—విశ్వామిత్ర శిష్యుఁడు నారాయణుఁడు;

వసిష్ఠ శిష్యుఁడగు శంకరుఁడు.

శంక—నారాయణుఁడా! మనముగలసియెంతకాలమైనదో?

నారా—శంకరా! శ్రీరామ జన్మోత్సవములకు మహారాజాహూతులగుమావిశ్వామిత్రగురువుగారితో నేనిటకువచ్చినప్పుడునిన్నుఁ గలసితిని.

శంక—ఎన్ని వత్సరములైనదో — ఇరువది వత్సరములై యుండునా?

నారా—అబ్బే! పదుమూఁడు వెడలి పదునాలుగు జరుగుచున్నదో—పదునాలుగు వెడలి పదునయిదు జరుగుచున్నదో?

శంక—ఇంతే—కాలము నాచదువువలె నింతమెల్లఁగ నడచుచున్నదే.

నా రా —

సీ. బాలుకంటెఁ గాలంబుతోఁ • బేలుపలెను
బ్రాఁకు ఘనతయందలి యాస • బాలుఁడుంట;
వృద్ధుకంటెఁ గాలంబు ప • ర్వెత్తు లేఁడి
రీతిఁ జావుసందలి భీతి • వృద్ధుఁడుంట.

శంక — నీవనుమాటకొంత నిజములాగుననేయున్నది. మా గురువుగారయిన వసిష్ఠుని రాముఁడు జన్మించి యెంతకాల మయినదని యడుగ "నేఁడే! మొన్న మొన్ననే కాదఁటరా!" యని యాతఁడనెను.

నా రా — కానియప్పటియుత్సవములుబహుదివ్యముగ జరిగినవి.

శంక — దైవవశముచే రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నుల జన్మోత్సవము లొక్క సమయముననే వచ్చినవికావున నంత వేడుకగ జరిగెను. వేఱుపుట్టినకదివేఱుగ జరిగియుండునెడల నీవేడుక జరిగియుండునా?

నా రా — ఏమీ! భరతలక్ష్మణులిద్దఱు కవలలా!

శంక — తెలివితేటలలో మనవిద్దఱము కవలలవలెనున్నాము. లక్ష్మణశత్రుఘ్నులిద్దఱు సుమిత్రాపుత్రులు—కవలలు. కైకేయీపుత్రుఁడు భరతుఁడు.

నా రా — అలాగా! ఆదినములలో మీగురువుగారి యొద్ద నేదియో చదువుచుంటివి కాదా?

శంక — ఇప్పటికి నక్కడనే సరిగ నదియే నేర్చుచున్నాను.

నా రా — అంతవిసుఁగుదలతోఁ జెప్పెదవేమి? చదువువచ్చుచుంటలేదా?

శంక — ఉపనయనములగువెంటనే రాజపుత్రులను నల్వురను

మా గురువుగారికి విద్యాభ్యాసనార్థమై రాజుగా రొప్పగించిరి. అప్పటికి నేనొక యర్థపుష్కరమునుండి జందెము మెడలోవైచి రుద్రాక్షలు వేయుచున్నాను. వారు నాక్రింది తరగతిలో నొకవారముండిరి. తరువాత నొకమధ్యాహ్నము సహపాఠకులుగనుండిరి. ఇప్పుడు నాకు గురువులుగ నుండిరి. వారికి నాలుగు వేదములువచ్చినవి. ధనుర్వేదమువచ్చినది. ఉపనిషద్విద్యవచ్చినది. వేయేల? అఱువదినాలుగువిద్యలునువచ్చినవి.

నా. రా.—నీకేమివచ్చినవి?

శంక—నెత్తికిఁ జేతులు—కంటికి నీళ్ళు—ఒకరికిఁ బేపబెత్తపుఁ దన్నులు.

నా. రా.—రాకపోయినప్పుడింతకాలము కష్టపడి చదువనేల?

శంక—వచ్చుచున్నదికావుననే చదువుచుంటిని.

నా. రా.—వచ్చుచున్న దేమి?

శంక—కోటలో సంభావన—ఊరిలో దొడ్డిదక్షిణ.

నా. రా.—“నీకుఁ జదువు రాదు—నీవుపోయి” యనిగురువుగారు చెప్పుడు విన్నవలేదా?

శంక—అనేకపర్యాయములు.

నా. రా.—అట్లయిన నాయన నిన్నేల వదలుకొనలేదు?

శంక—విస్తళ్ళెత్తుటలోను పీఁట గొట్టుటలోను విశేషవిద్యాంసుఁడ నగుటచే విడువలేకుండ నున్నారు కాఁబోలు. కాని యిప్పు డేమియు నుత్సవములు లేవుకదా! మీగురువుగా రేలవచ్చిరి?

నా. రా.—అదినాకెట్లు తెలియఁగలదు?

శంక—పోనీ—నీవిట్లు వీథివెంట నేలతిరుగుచున్నావో యాయనకుఁ దెలియునా?

నారా—మాగురువుగారు రాజుగారినిఁజూడఁ గోటలోని కేగిరి, నాకేమియుఁ బనిలేక తిరుగుచున్నాను.

శంక—మాగురువుగా రీదినమునఁ గోటలోనికి వెళ్ళరని నేననుకొందును.

నారా—ఏల ?

శంక—వారికి వీరికి నష్టమచంద్రుఁడు, నైధనతారకాదా ?

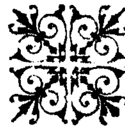
నారా—ఐన నేమి ?

శంక—ఏమియు లేదు. నడువుఁడు.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.)

ఇది విష్కంభము.

తృతీయాంకము.

ప్రదేశము—రాజసభ.

ప్రవేశము—దశరథుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు.

విశ్వా—అట్లులాడుటన్యాయమా ?

దశ—కాకేమి ? దయయున్నవారయినయెడల నింతకాలము నకు దయచేయుదురా ?

గీ. కృపగలయెడకుఁ గాళ్ళ • కేళ్ళదాఁటు
కన్నులుజ్జ్వాలలూరుచు • గంతులిడును
ధరణికలరునాకర్షణ • దృఢిమకంటె
దయకుఁగల దెక్కువగుఁ గాదె • తాపసేంద్ర !

గీ. కాలమునుబట్టి యవకాశ • కలనఁబట్టి
యితరకర్షణ శక్తులా • నెగుడువిగుడు
దయయె సర్వదా తదబాధి • తంబటండ్రు
దయయొసరులోని దైవత • త్వంబుగాదె ?

విశ్వా—(నవ్వుచు) సమీచీనముగఁ బలికితివి. సంతోషించితిని. నీవుగూడ నాయెడల దయగలవాఁడవగుటచే నీవుచేసినదయాతత్త్వోపన్యాసార్థము నీకుఁగూడ వర్తింపవచ్చునేమో !

దశ—(నవ్వుచు) మహర్షిచంద్రమా ! మీకు నాయెడలఁగలి

గినదిదయ—నాకు మీయెడఁ గలయవిభక్తి. అందుచేత—

(సందేహించును.)

విశ్వా—(నవ్వుచు) నీయుత్తరము నీకే సంతుష్టికరముగ లేనట్లు కనఁబడుచున్న దేమి ?

గీ. ఈఁతవారైన నెమలైన • నీఁతగాఁడె ?
చూపుకింపైన మీఁదైనఁ • జూపుగాదె ?
కొండ నెక్కుటనైన ది • గుటను నైనఁ
గమనకలనా ప్రసక్తి, యొ • క్కటియె కాదె ?

గీ. శిరసిబూజించు పూలకుఁ • జెలువసిగను
ముడుచు పూలకు భేదంబు • నుడువనగునె ?
ఘురులయందలి యనురాగ • కలనభక్తి ;
యదియె యితరులపైఁ గల్గ • నగును దయఁగ.

గీ. క్రిందిమీఁది పోకడలను • జెందియుంట
బట్టి రాగము భేదత • త్త్వంబుఁగనునె ?
యూపగావీరపూర వే • గాధికతకు
దానిలో మాఱువడికి భే • దంబు గలదె ?

దశ—(నవ్వుచు) మానినత్తమా! అందువలన నేనే మిమ్ము తరిసించుటకు రావలసియుండెను, క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—అట్లుకాదు.

గీ. కృతనమస్కృతియానవ్వు • డీకరంబు
దీరినైనను నిదిదీని • నైనఁగలియ
వచ్చు ; వక్షోదయమున, • నబ్దంబులందు
నానినిదికీనినదిచేరఁ • దగును మింట.

దశ——మహాత్మా! యథార్థముగ నేనేవచ్చి మిమ్ము సేవింప వలసియుండెను. కాని——ఒక్కయంశము తమతో మనవి చేసికొనక తప్పదు. నిజము మనవిచేసెదను.

గీ. శ్రీరఘూద్వహుఁడిల వెలసినది మొదలు
కనులకఱవుదీర నతనిఁ • గాంచుటుందు
వీనులలరఁగఁ బలుకులు • వినుటయందు
నునుబులకలూరఁ దోడఁ జెట్టి • కొనుటయందుఁ
దనివిదీఱఁగఁ దలమూరు • కొనుటయందుఁ
గోరింజవులు దేర ముద్దుకు • కొనుటయందు
మురువుమురువుగఁ జెక్కిలి • పుడుకుటందుఁ
దనువు హాయిగఁ గౌఁగిలి • గొనుటయందు
ఒక నిముసమాత్రనిని గాన • కుండు నపుడు
రామ! రఘువీర! రాఘవా! • రామచంద్ర!
యనుచు నోరారఁగాఁ బిల్చు • కొనుటయందు
సనిటును నాతనివెదకు • లాడుటందు
తెంపి లేదు, ఓపిక లేదు; • విరతి లేదు;
ఆపుదల లేదు; తుద లేదు • హద్దు లేదు;
అలపు లేదు; సొలపు లేదు; • నిఁబవు లేదు;
చాలు చాలులే; దీని సరి • సరియు లేదు
సర్వ రాజ్యతంత్రంబులు • చప్పఁబడియెఁ;
గోఱకోఱనుచు సుమంత్రుండు • గొణఁగుకొనియె
వహ్ని తంత్రంబులును జల్లఁ • బడియె; మాని

విభుని యాగువు కాసంత • వెచ్చఁబడియొ.
ఇన్నియేల? రామునిగాంచి • యింతగాఁగఁ
బ్రాఁకులాడెదు నేనట్లు • రామువిడిచి
దివికిఁ బోదునో యనుచు సం • దియముదోఁచు
నెవరు లేరుకావున నంటి • నిట్లుమీకు.

కన్నరాముని మొగము దాఁటలేకుంట చేఁ గాలుగుమ్మము దాఁటలేద య్యెను. క్షమింపుఁడు.

విశ్వా—(అదరిపడి—వెంటనే నిమ్మళపడి) రాజా! మహాదృష్ట వంతుఁడవు.

గీ. పూర్ణ విజ్ఞానమే తప • మునకు ఫలము
విద్యకు ఫలంబు వినయంబు • వితరణంబు
సిరికిఫలము; తేజోరూప • గుణగుణాఢ్య
సుతపరిష్వంగ సుఖమె సం • సృతికిఫలము.

దశ—అందఱు సామాన్యముగఁ బుత్త్రులఁ గాంతురు. ఈ రాముఁడు నావయః కాలములోనే పుట్టియుండిన యెడల నాకింత వెట్టి యుండదేమో?

గీ. యువకుఁ డబలాబలిష్ఠుఁడు • నోపధాన
మున శిరముఁ జేర్చి మోదాబ్ధి • మునుకలిడును
జ్యేష్ఠపుత్త్రాంక విన్యస్త • శీర్షుఁడగుచుఁ
బోవలయు వేగనని చీకు • ప్రొక్కుకొనును
లీలఁ గాటికిఁ జేరఁడయ్యు • వాలికగును;
బిడ్డ లేకుండినను వృద్ధుఁ • డవసిఁబడును.

యువకు చెవులకు గానమాంతో శ్రవ్యపుంజు ;
ముక్కుటూపిరియగువాఁడు ♦ ముదుసలికిని.

విశ్వా—(తనలో) ఇతఁడు శ్రీరామచంద్రవినిక్షిప్తప్రాణుఁ డయియున్నాఁడు. ఎంతసేపు తదనురాగాభివర్ణనమే చేయుచున్నాఁడు. ఇతని మఱియొక మాటలదారిని బెట్టుటయే కష్టముగనున్నది. (ప్రకాశముగా) రాజేంద్రా! సుతు లందఱును సుధాసన్నిభులే. అందులో నీకు వార్ధకమునఁ గలుగక కలుగక సంతతిగలుగుటచే నీ కట్లున్నది. అది యాశ్చర్యముకాదు. అదిగాక-శ్రీరామమూర్తి సంగపరిత్యాగులే. వాంఛించునంతటి కళ్యాణగుణ సమంజసుఁడగుటచేఁ గన్నవాఁడవగు నీకట్లుంట[మిక్కిలి సహజమే! నీవు నాయాశ్రమమునకు రాకుండుటకు రామప్రేమయే కారణమని చెప్పితివి. నేనయినఁ దఱచుగవచ్చి నిన్నుఁ జూడవలసినదే కాని—

గీ. ప్రభుఁడు తనయెడ దయగల ♦ వాఁడటంచు
బడిబడిగ నాతనిని జేర ♦ వలనుపడదు ;
ప్రక్కఁగూర్చుండు మన్నను ♦ బ్రభుని కెదుట
వాసియగుదూరమున నిల్వఁ ♦ బడఁగవలయు
ఎదుటఁ బడినిచ్చెఁ జాలు ; నింకేమియును మ
మనసుదుడుకొన నెల్లవ ♦ స్తువను ముక్కు
దూర్చి, విభుకర్ణమునమాటఁ ♦ జేర్చి, మిగుల
దపబడలుసేయు నసుల పో ♦ కడమె తుదకు
ఉర్వీవిభుచిత్త మొక్కలా ♦ గుండ ; దేవ్వ
వతనికి మనోవ్యథలు కోటు ♦ లైననుండు ;

నతనిమది చలించును రావి • యాకు రీతి;
సందఱిధనువట్టులట్టి భే • దించుసతము.

అదియుగాక—

చిటుకు చిటుకున నెప్పుడు • చెవినిఁబడెడు
నిమాసములదెబ్బ నెవరు గ • ణింతురయ్య
గంట కంగుల లెక్కింత్రు • కర్ణ మొగ్గి;
అతిగ దోఁలెడువాని మ • ర్యాదయంతె.
అట్టివానికి సర్వం స • హాధినాథ
ధర్మదాక్షిణ్యగాంభీర్య • ధైర్యశౌర్య
ముఖగుణంబులు మదికెక్కు • ముదమొసఁగవు
పట్లెవాని కంబుధి హారము • పరిమదమగునె ?

దశ—అందుచేత నాయొద్దకుఁ దఱచుగ రాక మీమర్యాదను గాపాడుకొనుచుంటిరా ? ఉదరపోషణార్థమై యుర్వీధవుల నాశ్రయించు సామాన్యజనులయెడ మీరు సెలవిచ్చినమాట లొకప్పుడు చెల్లవచ్చునుగాని— ఆఁ! ఇదియేమి ? ఇవియేటిమాటలు ? మీరు మాకుఁ బ్రభువులుగారా ?

సీ. ఆరబ్ధ దీక్షులై • యాగముల్ సేయ నా
సుర బాధ లేకుండఁ • జూచుసేవ
నిశ్చింతులై పో • నిష్ఠులైయుండ జం
తుల బాధ లేకుండ • సలుపుసేవ
దానవ్రతక్రియా • నూనులై యుండ స్వ
ల్పపు విత్తముఁ గోడు • పఱచుసేవ

తీర్థయాత్రాదూర • దేశాలనుండ నా
శ్రమశాలికా రక్ష • జరుపుసేవ
సేయవలయువాఁడను గానె? • సేయఁగొంటి
శతమునకుఁ బదునార్వురు • సగరపుఁ ఫ
లాలిచ్చుచుందురు గాదె? • యందువలన
నేను మీసేవకుఁడగాదె? • యుద్ధచరిత!

ఏమి సెలవు? సేవకునకిప్పుడేమియాజ్ఞ?

విశ్వా—రాజేంద్రా! నేనుజీటికిమాటికొకనికి శ్రమమిచ్చువాఁడనుగాను. ఎన్ని శ్రమములయినను నేనే సహియించి యూరకుందునుగాని వానినిఁగూర్చి యేమియుఁ జింతించువాఁడనుగాను. ఒకనితో బెదవిని గదపువాఁడనుగాను. నాస్వభావమును నీవు బాగుగ నెఱిఁగియే యుందువు.

దశ—అయ్యయ్యో! సామాన్యశ్రమములనయిన సహించి యూరకుండవలసిన యావశ్యకత నీకేమి కలిగెను? తామిచ్చుటకు దయచేయవలయునా? శిష్యునిచేవార్తనంపిన బరుగుబరుగున రానా? మీకష్టనివారణమునకై యుపయోగింపని నాతనువుతో నేమిఫలము? అదిగాక—సాధుశిఖామణులగుమీరు బాధపడుచుండ నేను దెలిసియయిన తెలియకనయిన యుపేక్షించియుండుట నాకెంత యశ్రేయస్కరము?

విశ్వా—ఇఁక సహనశక్తికి మీఱి ప్రతీకారసమర్థతకు మీఱి చిత్యతపోవిధ్వంసకారియయి పతితహృదయశల్యప్రాయమై వేధించు మహాపద యేనియయిన సిద్ధించినప్పుడే యిఁకఁ దప్పదుగదాయనె

యీసంగతి పరిపాలకుని చెవిని వయివఁబోయిన నాతఁడేమి చిన్న బుచ్చుకొనునోయని—చెప్పుకొనుటకు మాకుఁ బ్రభునికంటె భూలోక గతి మరియెవ్వరు లేకుండుటఁ బట్టి—"చెప్పుదునా? మానుదునా? ఆతనికిబ్బంది కలుగఁజేయుదునా? నేనే యీబాధ పడుదునా?" యని నాలో నేను త్రొక్కుడులు పడుచుఁ బూర్వపక్ష రాద్ధాంతము లొనర్చుకొనుచు ముందునకు వెనుకకూ గుంజాడుచుఁ దుదకుఁ జెప్ప కుండిన మొదల లోకులు నన్నే దూషింతు రేమోయని—సంశయించి విధిలేక—

దశ—మునిచంద్రమా! నీకింతసందేహ మేల? త్రొక్కులాట లేల? ఎంతమాట?

విశ్వా—రాజేంద్రా! "దేహి" యనుటకంటె హైన్య మున్నదా? అంతకంటెఁ గష్టమున్నదా? అంతకంటె మహాపద యున్నదా? అంతకంటె నోరురానిమాట మఱియొకటియున్నదా? దేహి మానప్రాణముల నంతలో హరింపఁగల రెండక్షరములకూర్పు మఱి యేదయిననున్నదా? దేహి యనుటకంటె దేహత్యాగము మంచిదికాదా? నేనేమి యధముఁడనా? నీచుఁడనా? తపస్సామర్థ్యముచే నిప్పుడు బ్రహ్మర్షినయినను వెనుక రాజేంద్రుఁడను గానా? రాష్ట్రపరిపాలనము నిరంకుశముగ నొనర్చిన వాఁడనుగానా? సకల రాజభోగముల ననుభవించిన వాఁడనుగానా? విశేషవితరణ విద్యాశీలుఁడనయి వెలసినవాఁడనుగానా? నేను—అట్టినేను "తీసికో" యనిననోటితో "దేహి" యనఁగలనా? "ఇదిగో" యనిన వాఁగముతో "నిమ్ము" నఁగలనా? ఇచ్చినచేతితో పుచ్చుకొనఁగలనా? సందేహమేల? త్రొక్కులాటయేల?" యందువేల?

దశ—తాపసేంద్రా! "దేహి" యనుటయెందులకండీ ? మీరు దేహియనువారుమీరుకారు; వారు నాయాశ్రితులు. మీరాజ్ఞాపించువారు; నేనుమీయాజ్ఞను దలఁదాల్చి మాఱుమాటాడక నిర్వహించు సేవకుఁడను.

విశ్వా—నాయనా! శబ్దములుమృదువులైన నర్థములుమృదువులగునా ? కుంక దొడ్డిసంభాషణకుఁ బండితుని పారితోషికమునకుఁ బ్రధానుని బహూకృతికి శబ్దభేదమేకాని యంతకంటె నేమున్నది ? పరమార్థమున నంతయు ముష్టియేకదా? తపస్సంపన్నుఁడనుగాన నన్నుఁ గూర్చి "యాజ్ఞ" యని గొప్పమాటగ నంటివి. బాగుపడఁదలఁచిన ప్రభుఁడవుగావున నన్నుఁగూర్చి సేవకుఁడ ననుకొంటివి. అంతేకాని యథార్థముగనీవు ప్రభుఁడవు.—నేనర్థిని. దేహి యనుటకే తెగించి తెగించి వచ్చితిని. కాని, నోరు వచ్చుటలేదు. చేయిసాగుటలేదు. మనస్సువంగుటలేదు.

దశ—(చేతులు జోడించుకొని తొందరతో) అయ్యయ్యో ! అట్లనుచున్నారేమి ? అట్లనుచున్నారేమి ?

విశ్వా—అడుగుటకే వచ్చితిని. యాచించుటకే వచ్చితిని. కాని నీసంభాషణనైఖరిఁజూడ నామనస్సు విముఖమగుచున్నది. అడుగుటకుఁ బెదవులు విడకున్నవి. పడనీ! కష్టములఁబడనీ ! ఎన్ని కష్టములనయినఁబడనీ! తాటక యజ్ఞశాలదగ్ధముసేయనీ! మారీచుఁడు రక్తమాంస వర్షములుహోమకుండమునఁ గురియనీ ! సుబాహుఁ డుద్బాహుఁడై నామొగమున నిప్పులు కుప్పలుపోయనీ! తలపెట్టిన యజ్ఞములు ధ్వంసములుకానీ! క్రతువులు మంటఁగలియనీ! ఏమిరానీ ! ఏమి రాఁబోవనీ ! దేహి యనిన పిమ్మట లేదనియందువేమో ? రాజేంద్రా ! నేనుఁ బోయివచ్చెదను. (లేచుచున్నాఁడు)

దశ—(ఆతని కడ్డుదగిలి చేతులు పట్టుకొని) లేదనుటయే—లేదనుటయే—ఎప్పుడైన నట్లంటినా ? సందేహింపవలదు. వలదు. వలదు. వెంటనే మీయభిసంధియేదియో యాజ్ఞాపింపుఁడు.

విశ్వా—లేదనవచ్చును. తప్పేమియు లేదు. నాసొమ్ము నీయొద్దనేమిదాఁచఁ బెట్టితినా ? రాజధర్మానుసారముగ నొకపు 'డూఁ' యనవచ్చును. మఱియొకపు 'డుహూఁహూఁ' యనవచ్చును. ఇట్టిది రాజవయిన నీయొక్కనికే నేర్పఁబడెనా ? రాజనీతి రహస్యక్రమము నేనుగూడ రవ్వంత యెఱిఁగినదే కాదా ?

దశ—మీరుముందుకూర్చుండుఁడు. (విశ్వామిత్రునిఁ గూర్చుండఁ బెట్టి) వినుఁడు—

గీ. స్వామి మాపూర్వుఁడౌ హరి • శ్చంద్రుఁడఖిల
ధరణి ధారవోసినటులే • ధరణినంత
మీ కొసంగుటకేకాక నా • మేని జీవ
ములను గోరిన నిచ్చెద • ముదముతోడ.

విశ్వా—(చిఱునవ్వుతో) "ముదముతోడ" ననికూడ ననుచున్నావా ? అట్లుకూడఁ జరుపుకొనఁగలవా ?

దశ—(నవ్వుచు) హరిశ్చంద్రుని సత్యహరిశ్చంద్రునిఁ జేసిన వారెవ్వరు ? 'జరుపుకొనఁగలవా ? ' యని నన్నడిగెద రేల ? జరిపించుకొనుభారము మీదే.

విశ్వా—(చిఱునవ్వుతో) అంతటివానే యహంకృతిని వదలుచుంటివేల ?

దశ—(చిఱునవ్వుతో) మీయాధిక్యము నభినుతించుచున్నాను.

విశ్వా — సరే! నీవు కూర్చుండుము.

దశ — (కూరుచుండి) సుబాహు మారీచులంత ప్రబలులై, దుర్మదాతిరేకులై మిమ్ము బాధించుచున్నారా!

విశ్వా — (సాఁగుడుగ) బాధించుచునే యున్నారు.

దశ — ఇంతకాల ముపేక్ష యేలచేసితిరి ?

విశ్వా — వారిని మఱియొక మహావీరునిచేఁ జంపింపఁ దలఁచి యిట్లుసహించియుండవలసివచ్చినది.

దశ — (తొందరతో) ఆమహావీరుఁ డెవ్వఁడు ?

విశ్వా — మఱెవ్వరున్నారు? — రాముఁడు.

దశ — (అసూయతో) జామదగ్ని రాముఁడా ?

విశ్వా — అతనికొఱ కిక్కడికేలవత్తును ? దాశరథిరాముఁడే.

దశ — (అదరిపడి) ఆఁ! ఆఁ! ఎవరు ?

విశ్వా — మన రాముఁడే. సర్వజన నయనాభిరాముఁడయిన మనరాముఁడే. సుగుణసూనారాముఁడయిన మనరాముఁడే.

దశ — (సందేహించుచు) ఊఁ! ఊఁ!

విశ్వా — మారీచ సుబాహు వధార్థమై — మదీయ సవనరక్షణార్థమై — మన రాముని నాతో నిపుడు పంపుము. ఇదియే నాకోరిక. ఇందుకొఱకే వచ్చితిని.

దశ — (గడగడలాడుచు) ఆఁ — స — రే — కాని —

విశ్వా — ఇఁకఁ గానియేల? ఆతనిఁ బంపుము.

దశ — (గద్గదికతో) అ అ అటులే — మీ — సె — ల [illegible] నెడలఁ దప్పునా ?

విశ్వా — నాసెలవు మాత్రమేనా ? నీవాగ్దానముకూడ న[illegible] నదికాదా ?

దశ — ఆలాగే — ఊఁ — అటులే — ఊఁ — మీ యిష్ట మటు లుండఁ దప్పునా? మాటవరుస కడుగుచుంటిని మహాత్మా!

విశ్వా — రాజేంద్రా! ఏల?

దశ — మన రాముఁడే — ఏది! మన చిన్న రాముఁడే — మన యింత రాముఁడే — మాంసలమదమత్త మహాసురమారణము నొనర్చుట — అఁ! పసివాఁడు! ఏది? కుఱ్ఱవాఁడు — బాలుఁడు —

విశ్వా —

గీ. అంతసగముకంటె ♦ నింతపిందెమేలు
ఘనమునంటె పూవు ♦ కంటె జాజి;
బూరుగునకుఁ దులసి ♦ మొక్క పూజ్యంబొను
చిన్న పెద్ద చింతఁ ♦ జేయుదేల?

దశ — విలువలో, గౌరవములో, పూజ్యతలో, ఘనమే కావచ్చును. కాని, మోసుకొనుటకు దేహదార్ఢ్యమేది? బూరుగకొక్కటి విఱుచుకొనిపడినయెడల నెంత తులసివనము దగ్ధమైపోవును?

విశ్వా — రాజేంద్రా! అట్లనుడువేల?

గీ. పూజ్యతాతీక్ష్ణతాది సం ♦ పూర్తిగల్గు
చిన్నయెనైన సత్వంబు ♦ జేరుఁ బ్రాయి
కనుక, నలుసంత యంగార ♦ కణము దంప
కామహాకుజరాజము ♦ గ్గాల్పలేదె?

కన్నతండ్రివగుటచే రాముని మహత్తెఱుఁగక యట్లనుచుంటివి. సందేహింపకుము.

దశ — క్షమింపుఁడు. కన్నతండ్రి నగుటచేతనే యాతనిశక్తియుక్తులు బాగుగ నెఱుఁగుదుననుకొనుచున్నాను. ఆశీర్వదింపవలసిన మీరు చిన్నపిన్నను బట్టుకొని మహాత్ముమహాత్ము డనరేల?

సీ. పాడుగువాఁడేకాని ♦ పాడుగున కన్నైన
యొదలింకఁ జేయని ♦ బుడుతవాఁడు ;
ఘనముల్గా నిమిడతా ♦ కనుల వాఁడేకాని
బెదరింకఁదీరని ♦ పిన్నవాఁడు
కళుకులా గనుచుచె ♦ క్కిళులవాఁడేకాని
పాలింకఁ జిలికేఁడు ♦ పాపవాఁడు
పొడవుతో వంకతో ♦ బొమలవాఁడేకాని
చిట్టించుటికరాని ♦ చిన్నవాఁడు.

గీ. చిన్న నవ్వుల చెన్నుల ♦ వన్నెలాఁడె
కాని యట్టహాసము సేయ ♦ లేని చిఱుత
సొగసు నెఱి వెంట్రుకల నిగ ♦ న్నిగలవాఁడె
కాని పిల్లజుట్టున నింకఁ ♦ గ్రాలువాఁడు.

గీ. వెనుక సౌమిత్రి ముందు నై ♦ వునను భటుఁడు
నెనసియుండని మొదనడు ♦ గిడనివాఁడు
తల్లి యొకవంక నొకవంక ♦ దండ్రిచేతఁ
బాముపఱుండిన యెడ నిద్ర ♦ పోనివాఁడు.

గీ. గోటిబిళ్ళయే సూటిగ ♦ గొట్టఁజాల
నట్టి యతఁడమ్ము లనుజిమ్ము ♦ గొట్టుకొల్లు ?
కుండబంతియే గుఱిపెట్టి ♦ కొట్టలేని
బొట్టెఁడసురవీరుల తలల్ ♦ గొట్టుకొల్లు.

సీ. క్రుద్ధయై తాటక ♦ గుద్దెను గుద్దులు
కూర్మినమ్మాయొసంగు ♦ కుసుములగునె ?

అలసుబాహుండు వేయు ♦ బలుచ పేటంబులా
మఱిపించి నేఁబెట్టు ♦ ముద్దులగునె?
మారీచఘోరాగ్ని ♦ నారాచవారంబు
మామయిచ్చిన రత్న ♦ దామమగునె?
రణదేవత యొసంగు ♦ రక్తార్ద్రవసనంబు
తాతయిచ్చిన పట్టు ♦ తాపితగునె?
బాలుఁడెక్కడ? యంజన ♦ శైలకాల
కఠిన దంష్ట్రాకరాళ వి ♦ గ్రహ వినిర్భ
రాత్తయ బలాఢ్య రాక్షసా ♦ ధ్యక్షులేడ?
పూల వ్రేటులఁబగులునే ♦ పులులతలలు.

మహాత్మా! అట్లు యోచించుచున్నారేమి?

విశ్వా—ఇఁక ముందేమి చేయవలయునోయని—

దశ—(గుండె కొట్టుకొని)

గీ. ఈతఁడెవఁడు? దాసుఁడు మహా ♦ హీనదేవ
దానవానూనజన్య సం ♦ తాపమునను
కసిఖు, కలుకు, కంగుల కాఁగి ♦ గడినిదీఱు
గండ్రఁడిడె వచ్చుచున్నాఁడు ♦ గానఁ బదుఁడుఁ.

(నమస్కరించును.)

గీ. తాటకామహామాయోద్ధ ♦ నాటకమున
భరతవాక్యముఁ జెప్పించి ♦ ప్రబలబాహు
బలసుబాహు మారీచాది ♦ ఖలులకెల్ల
దర్పకయ్యలనిచ్చి వ ♦ త్తముబిరాన.

(లేచును.)

విశ్వా—రాజేంద్రా! కూరుచుండుము.

గీ. వాదమున శిష్యుఁడే జయ • పత్రమొంద
గురుని ఘనత వేమడుఁగులు • మెఱయకున్నె?
శిష్యు నెడచేసి గురుఁడఁట • సిద్ధపడిన
గురు ఘనతయేది? శిష్యుని • గురుతయేది?
అధిపులాత్మశక్తిని మంత్రు • లందునిల్పి
యవనిఁబాలింతురనుట నీ • యనుభవంబె.
కాచగోళంబుగుండఁ బ్ర • కాశమొందు
దీపమునకుఁ దేజంబెంతొ • తెలియవొక్కొ!

దశ—(దైన్యమున) రామచంద్రుఁడు వయఃపరిపాక సంపన్నుఁడేయయిన మొదలమీరన్న మాటలు చెల్లఁదగినవే. అయ్యయ్యో! పట్టి కసుగాయవలన మీకేమి యుపయోగమండి? మహాత్మా నేను రావలదా? రావలదా?

గీ. పిన్నపాముసైనఁ • బెద్దకఱ్ఱను గొట్ట
వలయునంచు జనుల • పలుకులుండఁ
బెద్దయహులఁ గొట్టఁ • జిన్నకఱ్ఱనుగోర
దేల? గోలలీల • మేల మేల!

విశ్వా—తేజమే ప్రధానమగు వస్తువులఁగూర్చి చిన్నపెద్ద చింతచేయవలసిన పని లేదని నేనిదివఱకే చెప్పితిని. ఆమాటను నీవు పాటింపక యిట్లు పలుకుచున్నావు. నేను గోలనో, కొంటెనో, కుమతినో, గురుఁడనో, రామునిఁ గోరితిని. ఇచ్చెదనంటివి. అంతేకాదా?

దశ—(ఉస్సురనుచు, సాగుదంగ) అంటిని. ఆ! అంటిని.

ఇదిగో! ఇటుచూడుఁడు మహాత్మా!

విశ్వా—ఏల?

దశ—నేనే నాకొడుకనై— నాసుగుణాభిరాముఁడైనచిన్న రాముఁడనై యుద్భవించితినిగాదా? అతఁడే నేనైనప్పుడు నేనవచ్చిననైన నాతఁడు వచ్చినట్లేకద!

విశ్వా—అటులే నాకును నాకొడుకునకు భేదము లేదుకావున నాకొడుకుతో నీకొడుకును మెందెప్పుడైనఁ బంపవచ్చును. లెమ్ము. నీవుసుఖమున నుండుము. నేఁబోయెదను. (లేచును.)

దశ—మహానుభావా! కూర్చుండుఁడు. తొందరగా లేచి పోవుటన్యాయమా?

గీ. ఇమ్మనఁగనె ఉఁగ యిదెతీసి ♦ కొమ్మనుటకు
ఫలముకాదు; బంగరుకాదు ♦ ప్రిభుతకాదు
ఆఱుపదివేల యేండ్లేడ్చి ♦ ప్రాణమునకు
బ్రాణమగునట్లు కాంచిన ♦ ప్రథమసుతుఁడు.

తొందరయేల? ఆలోచించుకొననిండు. శాంతిపడనిండు. శాంతి పడనిండు. ప్రాణములు కుదుటఁ బఱచుకొననిండు. ఆత్మమిక్కిలికలఁత నొందినదిసుఁడీ! మీరు రాముని గోరుదురని స్వప్నముననయిన నెఱుఁగను జూఁడీ! అయిననేమి? అంటిని, అన్నమాట సత్యముకాదనఁ గలనా? ఆహా! మహాత్మా! మీయజ్ఞభంగమునకు, నాయసుభంగమునకుఁ దాటక యెక్కడదాపురించినదండీ! మహాత్మా! అట్లేమి యాలోచించుచున్నారు?

విశ్వా—ఏమియు లేదు.

దశ—ఏమియు లేనేలేదా! "కావలసినది యిసుకఖండనము కదా! అది యీయాత్రవలన యగునప్పుడీతని బాధించి రాముని దీసికొని పోవుటెందులకు? చిరకాలమునకు సంతతిఁగంటిని వాఁడు. అందుచేతనే వలదని కన్నతండ్రి యపశకునముగ నాందోళనపడుచుఁ బ్రొకులాడు చుండ నెటుపోయి నెటువచ్చునో? జయాపజయంబులు దైవాధీనములు. అందులో రాక్షసులు మహాప్రబలులు. రాముఁడు పట్టి కను గాయ. ఏమో! ఎందులకయిన మంచిది. దశరథునే తీసికొని పోదమని మీరాలోచించుచున్నారేమో యని నేననుకొనుచుంటిని. విముఖులై ఖరిచూడ నాకట్లుతోఁచినది. మహానుభావా! ఈయాలోచనములలో నొక్కటి యయిన మీహృదయమున నొక్కమెఱుపు మెఱసినట్లయినఁ దళుక్కని యడఁగిపోలేదా?

విశ్వా—లేదు. నీకట్లుతోఁచుటభ్రమము.

గీ. కాతరుఁడు మదిఁగలపాము • గాంచు నెదుట;
విరహి యెదుటఁ జూచునులోన • వెలయు ప్రియను,
మొదటిలోని స్వర్గముకవి • యెదుటగాంచు;
మనసుచూడు మన్నట్లు లే • కములుగాంచు.

దశ—అటులయినఁ బోనిండు. కాని—ఒక్కచిన్నప్రశ్న మడిగెదను. క్షమియింతురా?

విశ్వా—అడుగుము.

దశ—సందర్భశూన్యములగు వాక్యములున్న క్షమింపుఁడు. మీరే దశరథుఁడనుకొనుఁడు. నేనే విశ్వామిత్రుఁడను. నేనే మీరాముని నడిగితిని. ఎటుగరి యిచ్చెదనని మీరుపలికితిరి. ఇట్టి స్థితిలో మీరిట్లు మనసులో గుబ్బటులు పడుదురా లేదా?

విశ్వా—ఎట్లు?

దశ—కన్నుతెఱవనిరాము. నీమునియడిగినాఁడేమి? యడిగినంతమాత్రమునఁ బ్రత్యక్షమృత్యు దేవతలగురాక్షసులనోటఁబడవైవవలసినదే! అంతే! రాక్షసశక్తి యెఱిఁగి, రాముని యశక్తి యెఱిఁగి చూచుచుఁజూచుచుఁ జేతులార రాముని గట్టికట్టి సర్వనాశకులపండ్ల క్రిందఁ బెట్టవలసినదే. కానంత వెనుకముందు నాలోచించుకొనవక్కఱలేదా? రాముని దీసుకొనిపోవలయునను నిరంతరదీక్ష యీ మునీశ్వరుని కెందులకు? నేనుపోయి రాక్షససంహారమొనర్తును; లేదా రాక్షసులచేఁ జచ్చెదను. రాముఁ డందుచేఁ నిరపాయుఁడై యుండును గాదా? తనముందుగతికైన యజ్ఞమును గాపాడుకొనుట కీతఁడాత్రపడుచుండగా, నాముందుగతికైన నా రాముని గాపాడుకొనఁ జూడగూడదా? ఇదితప్పా? " అను నిట్టియూహలు తండ్రియైన నీమనస్సునఁ గలుగునా లేదా? అట్లు గలుగుట సహజముగునా కాదా? సెలవీయఁగోరెదను.

విశ్వా—ఐహికలంపటతా శూన్యుఁడనగు నేను—చిరకాలమునకు సంతానలాభమొందుటచే నూతనసంసార సౌఖ్యమును సహస్రగుణాధికముగా ననుభవించు నీమనస్థితి నెట్లూహించుకొని సానుభూతిచే నీస్థానమున నెట్లు నిలువఁగలను? నీమనస్థితినీదియే. ఏసంసారియు దానిననుకరింపలేనప్పుడు సన్యాసినయిన నేనెట్లు సేయఁగలనా?

దశ—మీరు సేయలేకపోవుటయేమి? సామాన్యము గ నాటక పాత్రములు హరిశ్చంద్రాది పురుషులను జంద్రమత్యాది కాంతలను గూడ ననుకరించుటలేదా?

విశ్వా—అదెంతపాటి యనుకరణము! ఛాయ వస్తువగునా? చిత్రపటము మానిసియగునా?

దశ — కాకపోనిండు. పరిధానవస్తువును జ్ఞప్తి చేయుటకయినఁ జాలియున్నది కావా ? అందుచే మీరు రెండు నిముసములు సేపని భావించియట్టి సన్నివేశమున మీహృదయవిధ మెట్టులుండునో కావంత సెలవిండు.

విశ్వా — ఈనాటకము నాకుఁ దప్పదా ?

దశ — నాయెడల మీదయ తప్పనటులే.

విశ్వా — అటులైన వినుము. " ఈముని రాము నడిగినాఁడు. ఇచ్చెదనని బాసచేసితిని. నేను వచ్చెదనన్న వలదనుచున్నాఁడు. రాము నీకుండినయెడలఁ బోయెదననుచున్నాఁడు. ఈముని మతిలేని వాఁడుకాఁడు. మహాధీమంతుఁడు. ప్రబలబలశాలి. అనేకాస్త్రశస్త్ర కళాకౌశలకర్కశుఁడు. అందుపై దివ్యతపోరాశి. రాముఁడు కేవలము నిరుపయోగుఁడైయుండునెడల నిట్టివివిధమహాశక్తిసంపన్నుఁడేల యీసహాయార్థిని గోరుకొని కార్యమును ధ్వంసమును జేసికొని బ్రదికియుండినంతకాలమేల నగుబాటొందుటకు సాహసించును. రామునియందుమహారాక్షసశిక్షణవిచక్షణతయుండి తీఱవలయును. తండ్రినగుటచే నాకాతనిమాహాత్మ్యము తెలియకపోవచ్చును. ఒకవేళమాట వరుస కాతనిలో మహత్త్వమియ్యది లేదనిశ్చో నిశ్చయింతును. అయిననేమి ? విశ్వామిత్రుఁడు మహనీయ మాహాత్మ్యసంపన్నుఁడు కాఁడా? సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి చేయఁజాలిన భూతలవిధాత కాఁడా? అట్టియాతఁడు మనరామునకెన్ని దివ్యాస్త్రములొసఁగునో ? ఎన్ని యఖండశక్తులు ప్రసాదించునో? వానిచే రాముఁడు రాక్షసులను నవలీలఁగ గెల్చునేమో? ఎవఁడెఱుఁగును ? ఇంక నేయేశుభములా మునివలనఁ గలుఁగునో ! " యని దశరథ శైలూషుఁడనైన నేననుకొందును.

దశ — (తనలో) ఇంతపని చేయుటకీతనికి సమర్థత గలదు. కాని

యిష్టమున్నదో లేదో యెవనికిఁ దెలియును? యాగార్థము హరిశ్చంద్రునియొద్ద ధనముఁగొని, దాని నాతనియొద్దనే యుంచుట కొప్పించుకొని, మాయచే రాజ్యమును ధారపోయించుకొని దాఁచినసొమ్మునకై భార్యాభర్తల నమ్మించిన మహానుభావుఁడు! లోహితాస్యుని జంపించిన యాతఁడు రామచంద్రు నేమి చేయునో! దారుణత యున్నది; మాయ యున్నది. కరుణ యున్నది; క్రౌర్యమున్నది. రాజత్వమున్నది; బ్రహ్మత్వమున్నది. తామసమున్నది; సాత్త్వికమున్నది. నమ్మఁదగనివాఁడు; నమ్మఁదగినవాఁడు. ఎట్టులయిన రాముని దనతోఁ బంపుటకై యిన్నియూహలు కల్పించినాఁడేమో? ఎవఁడు చెప్పఁగలఁడు? వసిష్ఠభగవానుని నూర్గురు పుత్త్రులను బూడిద సేసిన పుణ్యాత్ముఁడు! నాపైనాతని కేమియుఁ గోపము లేదనుకొందును. ఏమో! ఉండినను ఉండఁగూడదా? వసిష్ఠమహర్షి యిచ్చట నుండు నెడల నీతనికి నాతనికి మాటపై మాట కలుగునేమో యని యాతనికి రహస్య సమావేశ మొసఁగితిని. ఇప్పుడాతని నిటకు రమ్మనుటెట్లు? రానియెడల నాకీ సంధిని గర్తవ్యముపదేశించువారెవ్వరు? ఇంతసేపు తనతో మాటలాడక నాలో నేనే యిటు లాలోచించుకొనుచుంటినని కాఁబోలు నిప్పుడే యాతఁడు దుర్మధురములాడుచున్నాఁడు. ఏమి చేయుదును! (ప్రకాశముగ) మహానుభావా!

విశ్వా—ఏల!

దశ—మీమాటలు హేతుపటిమచేఁ బింకములై యున్నవే కాని యర్థకామరాగ రసార్ద్రములుగ లేవు. మఱియొక మాట. రాముని మీవెంట దీసికొనిపొండు; కాని, రామునితో నేనుగూడ వచ్చుట కనుగ్రహింపవలయును.

విశ్వా—(వికటముగ నవ్వుచు) రామునకు సాహాయ్యార్థముగనా!

కైక—అందులకు మీరుండ నేనట్లందునా!

విశ్వా—మఱి యెందులకు!

దశ—(తనలో) నేనుగూడనచ్చుట కీతఁడంగీకరింపకుంటయే యీతని మాయోద్దేశముఁ బ్రకటించుచున్నది. తనకుఁ గావలసిన రాముఁడుండినప్పుడు పైగ నేనుండినపుడు తనపుట్టియేమిమునింగెను? నమ్మఁదగదు (ప్రకాశముగ) రామునకు సాహాయ్యమునకై కాకుండు నెడల మఱి యెందులకనుచున్నారా?

గీ. అమ్మయెడఁజూపునిల్పిమా ♦ టాడుచుండ
నట్లుమాటాడి నన్నుఁ జూడు♦మయ్యయిట్లు
లనుచుగడ్డము గ్రహియించి ♦ యతనిమొగము
నాయెడకుఁద్రిప్పుకొను వెఱ్ఱి ♦ నయ్య నేను.

ఒక్కటేమాట! రాముని విడిచి నేను బ్రదుకఁజాలను.

గీ. ముగురుభార్యలు కాపుర ♦ మునకువచ్చి
పిదపదివ్యమహానంద ♦ పదవిగొన్న
వత్సరములొందినాఁడత ♦ ర్వాతనంతె
కాని యేమొ; యేమున్నదీ ♦ కంపతోడుగు
నందనుచు గొంత వినుగును ♦ కెందినాఁడ;ఁ
గొడుకులేకఁబుట్టరను చింత ♦ వృద్ధముపిదప
బ్రదుకనఁగరోత; చావనఁ; ♦ బరమముదము
గాఁగఁజావు చావో యంచు ♦ వేఁగినాఁడ
రామచంద్రుఁడు తల్లిగ ♦ ర్భమునఁబడఁగఁ
దిరుగసరులలోఁ బడినాఁడ ♦ మఱలబ్రదుకు

కొలఁదిగాఁ దియ్యఁబడెనార్చు ♦ కొనుచుఁబోవ
వానలోఁ జిన్నిజలపడె ♦ నయ్యవినవె.
మనసుప్పింపరాముఁడు ♦ కనులఁబడఁగఁ
బాల మున్నీరుగాఁ బొంగి ♦ పామరత్వ
మలయుద్రేకమునమీఁద ♦ నట్టెపడితొ ;
నాన్నిగఁబడె, మృతిమాట ♦ యడుగుఁబడెవొ
శాంత హేమంతమునను వ ♦ సంతమయ్యె
తరణి సుప్రాతవేళను భర ♦ ద్వాజపక్షి
మేలుకొల్పుపాడెను దర్శ ♦ రేలఁ బొడమెఁ
బూర్ణచందుడను నేనురా ♦ మునిగనంగ.

హాహా తాత!

సీ. బ్రదుకుకొఱకు నేను ♦ బ్రదుకుటలేదు నా
కొఱకు నేను బ్రదుకుఁ ♦ గోరనయ్య
రామచంద్రు కొఱకె ♦ బ్రదికియుంటిని రాముఁ
గననిక్షణముగాల ♦ గతినిగాంతు.

మీ యిష్టమువచ్చినట్లు సేయుఁడు

విశ్వా—నీమాటలు వింతగఁగనఁబడుచున్నవి. ఇంతకుముందు నీవే నా వెంటవచ్చి యాగరక్షణ మొనర్చెద నంటివి. రాముని బాసిన నిముసముననే నిశ్చయముగ మరణించువాఁడవయిన, రాముని విడచి నా వెంట నెట్లువచ్చెదనంటివి.

దశ—(తెల్లవోయి) మహర్షిచంద్రమా! అట్లు మొదట నంటిని. స్థూలముగ నంటిని. తరువాత కొంచె మాలోచించుకొని నమీఁద—ఆ! అందుమీఁదనే కాఁబోలు—అట్లు చేయుటకేనా

శక్తి లేదని శోఁచుటచే నాతో రాముని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెదనంటిని గాఁబోలు.—మనసు కుదుపు లేదు. ఆ! అట్లుకాదని తోఁచు చున్నది. నేను మీ వెంట వచ్చెదనన్న మీరు రాముని దీసికొనిపోవుట మానివైచెద రేమోయని మొదటనటులన్న మాటసత్యము! రాముని మీకు విడువఁదలఁచుకొననియట్లు నాకుఁదోఁచ రామునితో నన్నుఁగూడఁ దీసికొనిపొమ్మని మిమ్ముఁ బ్రార్థించియుందును.

విశ్వా—ఇంతటితో సరియా? మఱియొక కల్పన మున్నదా? ఝంకఁ గొంచెమాలోచించు. మఱియొక చిత్రమయిన యల్లిక మనసునకుఁ బొడకట్టునేమో? రాజా! ఏమి? మొదట స్థూలముగ ననుటయా? అటుపైఁ దిరుగ నాలోచించి సూక్ష్మముగ ననుటయా? దానిపై మఱింత నాలోచించి సూక్ష్మతరముగ ననుటయా? సత్యమున కెట్టి స్థూల సూక్ష్మ నిర్ణయమొనర్చితివి? మొదటిమాట రెండవదాని వలన ఖండనమా? రెండవది మూడవదానివలన దిగదుడుపా? సెబాస్! సత్యాధారమైన సూర్యుఁడాదిపురుషుఁడగు వంశమున నుద్భవించిన నీవు—ఒడలు ముక్కలుగఁగోసి యర్థికిచ్చిన మహానుభావుని కులములోఁబుట్టిన నీవు—పలుసంతయుసత్యమాఁడ వెఱది. రాజ్యముఁ గోల్పోయి, భార్యాపుత్రులను విక్రయించుకొని! తన్ను మాలవానికమ్ముకొని, మరణించిన పుత్రుని దహించుటకువచ్చిన యిల్లాలిఁ జేతిమీఁదుగ ఖండించుటకు సిద్ధపడిన సర్వజగద్విఖ్యాత యశస్సంపన్నుఁడగు సత్య హరిశ్చంద్రుని శాఖ కుపశాఖవైన నీవు—తన యిల్లాలినే యొకనికి దానమిచ్చిన యనన్యసామాన్య వదాన్యాగ్రగణ్యుఁడయిన రఘుమహారాజుగద్దెపై నెక్కిననీవు—మీకులమున కాధార మయిన సత్యమును—సర్వప్రపంచమున కాధారమయిన సత్యమును—దైవస్వరూపమయిన సత్యమును—ఆఁ!

దశ—మహానుభావా! తేమియిపుడు అట్టిసత్యమును

విశ్వా—ఇమ్మని చెప్పిన మాటఁగూడ మహాతపశ్శాలి యోయని మాయానతికిఁ గానంత చేర్చితిసి.

వసి—(సవ్యాజము) రాజేంద్రా! వింటివా? విశ్వామిత్రుఁడీ మాటలవలన, నన్ను స్తుతిసేయుట లేదు. ఇమ్మని చెప్పకుండ నీయలేక పోయితివిగదా యని నిన్నుత్తి పొడుచుచున్నాఁడు. ఇప్పుడైన వేగిర పడుము. రామునిటకుఁ బిలిపింపుము.

దశ—ఎవరక్కడ?

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

దశ—రామలక్ష్మణుల నిటకుఁ దీసికొనిరమ్ము.

(నేపథ్యమున) చిత్తము.

(రామలక్ష్మణులు ప్రవేశించి వసిష్ఠునకు నమస్కరింతురు.)

దశ—రామచంద్రా! (విశ్వామిత్రునిఁ జూపి) తాతగారికి నమస్కరింపుము.

రాము—మహర్షిసత్తమా! నమస్కారము.

విశ్వా—వత్సా! కల్యాణమస్తు.

దశ—లక్ష్మణా! నీవుఁగూడఁ దాతగారికి నమస్కరింపుము.

లక్ష్మ—నేను నమస్కరింపను. ఈయన మా తాతగారు కారు.

దశ—అటులనుట తప్పు. నమస్కరింపుము.

లక్ష్మ—ఊఁహు. మా తాతగారికింత పొడుగు గడ్డము లేదు. ఈ నడుమ నేను జూడలేదా!

దశ—ఆ తాతగారు మగధదేశ మహారాజుగారు. ఆయన మీ యమ్మకుఁ బితృతుల్యుఁడు. ఈ తాతగారు మరియొకరు. ఈ మునినాథుఁ బితృతుల్యుఁడు.

లక్ష్మ—మహర్షిచంద్రమా! నమస్కారము.

విశ్వా—(నవ్వుచు) వత్సా! కళ్యాణమస్తు!

దశ—గాధినందనా! లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులిద్దఱు కవలలయిన రామునితో లక్ష్మణుఁడు జోడు. భరతునితో శత్రుఘ్నుఁడు జంట. కావున లక్ష్మణునిగూడ వెంటఁబెట్టుకొని పోవేఁడుచున్నాను.

విశ్వా—అడిగినంత యిచ్చువాఁడే మహాదాతయగుచో నంతకంటె నధికముగ నిచ్చు నీకేమిపేరు తగునో!

దశ—నేను నా పిల్లలకుఁ దమ యాశీర్వాదము తక్క వేఱొక్కటి లేదు. (రామ లక్ష్మణులతో) మీరీమహర్షితోఁ బోవలయును.

రామ—చిత్తము.

లక్ష్మ—నేను మాయన్నగారితోఁ బోవుదును.

దశ—మహాత్మా! బాలురు. తప్పులు గలిగిన దిద్దికొనుఁడు. (ఆలోచించి కన్నులొత్తుకొని) ఇప్పుడు వెఱ్ఱిపడఁదగదు. నాయనలారా. నన్నొక్కసారి కౌఁగలించుకొనుఁడు.

(రామలక్ష్మణులు కౌఁగలించుకొందురు.)

గాధినందనా! తిరుగ శీఘ్రముగఁ బిల్లలతో దయచేయుదురు కాదా?

విశ్వా—సందేహమేమి? (లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోయెదను.

దశ—చిత్తము. నమస్కారము.

రామ—లక్ష్మ—గురూత్తమా! మాకు సెలవొసంగుఁడు నమస్కారము.

వసి—కల్యాణమస్తు!

దశ—సేవకా! ఈపిల్లల నొక్కసారి తల్లుల యెదుటఁ బెట్టి వెంట నేమహర్షికప్పజెప్పుము.

వసి—(లేచి) రాజేంద్రా! నేనుబోవుదును.

దశ — చిత్తము. నమస్కారము.

(వసిష్ఠుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, రాముఁడు, లక్ష్మణుఁడు నిష్క్రమింతురు.)

దశ — గీ. ఇమ్మనుటతోడనే రాము ♦ నిచ్చియుండు
నెసల సత్యవంతుఁడనని ♦ యిలయశంబు
నెనసియుండు; రామునిఁదున ♦ కిచ్చినాఁడ;
మునివలననాల్గుతిట్టులు ♦ డనినవాఁడ
కృపణునకు వ్యయము తుదకు ♦ నెక్కువగును,
మెప్పలేదు పైపెచ్చుగ ♦ దెప్పలగును.
పనియుదనుసఁజేయక మాల్గు ♦ వానికిఁ బని
యెక్కువగుఁ; గష్టమును నష్ట ♦ మినుమడించు
వినరు నాల్కను వాగ్దాన ♦ విహతిఁ జేయు
పృథ్వీపతియిచ్చు కీర్తి ద ♦ క్కించుకొనఁడు
ఒసఁగువఱకు దానను జేయ ♦ కుండు విభుఁడు
గడుసరియుగత్కీర్తుఁడు కీర్తిఁ? ♦ బడయువాఁడు
ఎద్ది యెవనికిఁ బ్రియమౌ ♦ యద్దివాని
నెగయుచును మాట నిజమైన ♦ నిచ్చినోకఁడు
కిమ్మనక నన్నునన్నుగ ♦ నమ్మి నెట్టి
నాలుగైనపిమ్మటనిచ్చు ♦ నరుఁడొకండు;
గాధిసుత శాపభయముచే ♦ గానిసత్య
బద్ధతను నేను రామునిఁ ♦ బంపనుచును
ముందటిత్రికవులు నాటకి ♦ ములను వ్రాసి
యెదుటి ద్రిష్టులచేతఁ ది ♦ ట్టింతు రేమొ
ఎల్లరకు గావలసినంత ♦ స్వేచ్ఛయుంత

నవనిధులకుఁ గాసంతయైన లేదు.
పాదరతులతో నన్న ♦ పాటితొ్రిట
నడుగిడుచు గాలిసోవల ♦ నడునవలయు
ప్రాణమెంతదాక ను బిగ ♦ బట్టికొనుచు
హృదయమందాకఁ జెర, బిగి ♦ యుంచుకొనుచు
నాకసపు వింత నాట్యంబు ♦ నాడఁగలఁడు
ఛాత్రభవుఁడుగూడ మనుజుఁడు ♦ గాఁడె? యకట
అలయికనో, శాల్మిలేకయో ♦ యాత్రమునఁనో,
భ్రమమునసో యాతఁడిసుమంత ♦ పట్టుతూలి
నిటు నటునునూఁగ "నిహీహిహి ♦ హీ" యటంచుఁ
గోటిజనములు చప్పటల్ ♦ గొట్టు వారె.
అంతఱును జేయు మంచుకొం♦డంతతప్పు
కరఁగి యావిరియైపోవు ♦ క్షణములోన ;
భూపుఁడు ప్రమాదమునఁ జేయు ♦ ముత్తెమంత
జఱసు శతశతాబ్దములైన ♦ సిల్చికాలు
ముప్పెఁ జేర్మచేఁ జాల ♦ ప్రాకులాడి
ఁడనేకాని, సత్యంబు ♦ వీడ లేదు
భామలుపండు తరువాతఁ ♦ గడుపువండు
వాతఁడె గ్రహించు నాదేవు ♦ డాటయెంతొ !

స) మహాప్రభూ ! భోజనవేళ యతిక్రమించినది.

—ఇంక భోజనమా ? కడుపు నిండుగనే యున్నది కాదా!